

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Лабораторія методології психосоціальних і
політико-психологічних досліджень
Лабораторія психосоціальних технологій
Лабораторія моніторингу суспільно-політичних процесів**

**Тези доповідей, виступів і пропозицій
учасників ІІІ-го круглого столу**

**СИТУАЦІЙНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНОГО
ТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

(21 квітня 2016 р.)

КИЇВ – 2016

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ В УМОВАХ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ КРАЇНИ

СУСПІЛЬНО-ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ У НОВІТНІХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

АФОНІН Е. А.

**д. соціол. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри державної політики та суспільного розвитку,
Національна академія державного управління при Президентові України**

Шановні колеги!

Тема нашої зустрічі – суспільна єдність, регіональний масштаб єдності, інтеграційні процеси. Від себе зазначу, що в Україні є певні напрацювання з цієї теми. Але ці напрацювання скоріше є спадщиною суто теоретичною, яка задовольняла нас в радянську добу. Сьогодні суспільство радикально змінюється і разом з ним змінюються механізми єднання людей. Якщо раніше єдналися на основі соціально-класового протистояння, то сьогодні, схоже, вирішення проблеми суспільного єднання ще попереду. Буквально щойно, йдучи на конференцію, слухаю «Радіо Ера», що подає думку політика від партії «Народний фронт», який говорить: досить вже нам єднатися «проти» – одне проти другого, проти когось-чогось. Давайте тепер будемо єднатись «за» – за певні ідеї. Тобто по суті він закликає до того ж, що було вчора – єднання на основі ідеології.

Запитую себе: а чи є і в чому полягає різниця механізмів єднання людей в модерній (в тому числі радянській) і сучасній, постмодерній суспільній системі? На перший погляд важко знайти різницю. Але вона таки є і про це свідчать дослідження представників Української школи архетипіки, узагальнені в дисертації одного з організаторів сьогоднішньої зустрічі О.В. Суший. Цю різницю визначає психосоціальний характер суспільства як системи. Судіть самі. Попередня – модерна суспільна система переважно складалася із так званого емоційно-чутливого типу людини, що йому була властива так психологічна риса, як «екстраверсія» – налаштованість психіки на сприйняття зовнішніх форм предметів і речей. Це породжувало певний тип самосвідомості людини, її тотожності (ідентичності), пов'язаної з зовнішніми групами та класами. Такий психологічний механізм утворював, говорячи словами Еміля Дюркгейма «механічну солідарність», яка, власне, й визначала основу інтеграційних процесів в модерній радянській суспільній системі.

Емоційно-чутливому типу людини, інтегрованої в модерну суспільну систему, була властива матеріалістична й атеїстична картину світу. Соціальні конфлікти в такій суспільній системі вирішувалися на основі соціально-класової непримиренності, за принципом «або-або» – або «я»/«ми» або «ти»/«вони». Отже, цілком можна погодитися зі згаданим вище політиком, котрий критикував інерцію єднання (і здійснення мобілізаційних політичних заходів) за формулою «одне проти другого», властивою радянській системі з її культурою непримиренності, ворожнечі як способу вирішення конфлікту – те, що спостерігаємо сьогодні на Сході України.

Сучасну суспільну систему, що постає на пострадянському просторі, визначає

«раціональний тип людини» з притаманною їй психологічною рисою «інтроверсія». Самосвідомість такої людини спирається на індивідуальне ціннісне начало – тотожність себе з самим собою змінним, яка, власне, й продукує «органічну солідарність». Відповідно стає актуальною нова – «позитивістська» формула інтеграційних процесів «і одне, і друге».

Здійснюваний нами соціологічний «моніторинг загальносистемних змін в Україні» ще 2002 р. зафіксував невпинну прогресію раціонального типу людини. Вже тоді серед виявлених 34 % носіїв ідентичності ми зафіксували домінуючу наявність в цій групі людей раціонального типу. На двох українців раціонального типу тоді припадав один українець типу радянської (емоційно-чутливої) людини. І хоча в подальших 12 зрізах співвідношення двох типів ідентичності коливалось, все ж домінуюче перебільшення раціональної людини залишалось незмінним.

Хочу поінформувати присутніх про те, що в Швейцарії, в Цюрихському університеті, є Інститут економіки, і лабораторія з 30 осіб на чолі з професором Ернстом Фером, яка на міждисциплінарному рівні вивчає суспільно-інтеграційні процеси. На сьогодні саме ця лабораторія має найпотужніший в Європі дослідницький результат в галузі суспільної інтеграції (автори претендували навіть на Нобелівських лауреатів).

Австрійські дослідники стверджують, що головними передумовами суспільної інтеграції є 2 чинники (аспекти):

1. Наявність соціальної норми. Тобто внормована система.

2. Наявність механізму «альтруїстичного покарання». Йдеться, по-суті, про соціальний (цивільний, громадський) контроль – той, що здійснюється не за гроші, не на підставі адміністративних повноважень (хтось іде, щось кинув – йому зауваження).

Ці дослідження заслуговують на увагу, оскільки професор Фер і його співробітники напрацювали в лабораторії інструменти контролю за соціально-інтеграційними процесами – вони можуть чітко виміряти і показати, на якому рівні перебувають ці процеси в суспільній системі.

З 2009 р. я двічі намагався увійти в контакт з професором Е. Фером, формально ніби є згода на кооперацію. Так, першого разу співробітниця лабораторії, доктор наук, відповіла, що вони не проти, якщо ми позиціонуватимемо нашу єдність і спільність. Проте часу на спілкування немає, бо лабораторія займається дуже потужними речами, в т. ч. нейрофізіологічними дослідженнями – от наскільки глибоко! Наступна моя спроба була здійснена 2015 р. через представницю нашої школи (магістрантку), яка перебувала в Цюриху, з повноваженнями увійти в контакт. Однак це знову закінчилось нічим. Вважаю, що підрозділам ІСПП варто було б звернутися до цих досліджень.

Де можна ознайомитись з результатами австрійських досліджень? На відповідному сайті. Щоправда, більшість отриманих результатів є закритими, як і зазвичай для західних інститутів. Виключення в цьому відношенні складають хіба що бази даних соціологічних досліджень Світових і Європейських цінностей, які ведуться з 80-х рр. та Європейських соціальних досліджень, розпочатих з 2002 р.; привертаю увагу до монографії *П. Л. Крупкіна* (російський автор, працює в системі ЮНЕСКО), а саме: «Крупкин П. Л. Россия и Современность: Проблемы совмещения: Опыт рационального совмещения. – М. : Флинта : Наука. – 568 с.», глава 2-га розкриває основні результати досліджень лабораторії професора Е. Фера.

Щодо перспектив та очікувань за результатами нашого моніторингу. Аналіз моніторингової динаміки дає певні підстави очікувати протягом 2-3 років нелінійний

якісний стрибок щодо збільшення на 10-15% кількості носіїв ідентичності України. На сьогоднішній день (кінець 2015 р.) ми маємо цифру 45 % дорослого населення, яке несе в собі сформовану ідентичність. Але останню не слід розглядати як таку, що складається раз і назавжди, як це було притаманне радянській «статичній» суспільній системі. Сьогодні це вже динамічний результат, який може, як складатися, так і руйнуватися. Наприклад, за даними нашого моніторингу, були часові проміжки (2009), коли протягом року сукупний результат ідентичності зменшувався на 10%. Та все ж очікуємо, у відповідності з чим можна говорити про засади сталого розвитку. Цей показник психосоціальних досягнень визначається кодом української культури, код якої нами виміряно в 1992 р.

Феномен, що ми його передбачуємо, зовні виглядатиме як «диво», але якщо цей стрибок відбудеться, навряд чи зможемо його пояснити суто детермінаційними факторами. Проте моніторингова динаміка свідчить, що суспільно-трансформаційний процес йде в цьому напрямку. Наприкінці трансформації ми очікуємо, що співвідношення людей-носіїв ідентичності і відповідно виразників усталених соціальних інтересів до тих, хто є виразником ситуативної поведінки і несформованих соціальних інтересів складатиме пропорцію 62:38, яка дотична до коду культури України. При цьому частка громадян-володарів «механічної солідарності» не перебільшуватиме 20% в той час, як частка власників «органічної солідарності» має збільшитися від нинішніх 25% до 40%, тобто, головним чином, очікується збільшення самодостатніх індивідів або володарів індивідуальних цінностей.

Запитання.

Татенко В. О.: Маю до Вас два запитання:

1. Архетипи об'єднують нас від самого початку, як використати цей ресурс?
2. Чи є межі тої єдності, до якої ми себе зараз закликаємо, чи десь чомусь ми повинні і протистояти? Зараз, наприклад, нас закликають: любіть олігархів.

Афонін Е.А.: Щодо *архетипного ресурсу* – об'єднуючою основою минувшої – радянської суспільної системи, в основі якої матеріалістична й атеїстична свідомість, була ідеологія. На сьогодні ж суспільну систему формує новий тип самосвідомості, що спирається на індивідуальні цінності. Для неї об'єднуючою основою стає колективне несвідоме. Водночас це начало виступає також джерелом розвитку в суспільстві раціонального начала. Хочу підкреслити, що людська природа суперечлива, двоїста. Говорячи про провідні засади в суспільстві раціонального типу людини, поведінку якої визначає свідомість, ми маємо усвідомлювати, що насправді інтеграційні засади нової – динамічної норми, складають несвідомі аспекти нашої психіки, в даному випадку – колективне несвідоме (а не індивідуальне несвідоме).

Щодо інструментів – в Інституті економіки та прогнозування НАН України у відділі О. Балакіревої планується розпочати роботи пов'язані з моделюванням, в т. ч. з ідеями побудови майданчика для державного регуляторного механізму. Певну роботу здійснює колектив М. Згуровського, який 2015 р. розпочав проект «Форсайт економічного розвитку України» (на 20-30 років вперед). Не забуваймо проєкт «Ситуаційний центр при Президентові України», розпочатий Інститутами кібернетики та соціології НАН України ще на початку 1990-х рр. Тобто вже можна говорити про певні засади для створення інструментів використання колективного несвідомого. Звісно, що є тут місце і для філософії, і для соціальної психології – розробляти певні процедури, методики (подібно до розробок лабораторії професора Е. Фера), які можна було б запропонувати управлінцям, політикам з огляду на

регуляторний потенціал колективного несвідомого.

Щодо єднання (і олігархів) в новій суспільній системі, де діє право меншості. Найпоширенішим механізмом для цього є двопалатний парламент. Більшість країн Заходу, власне, й використовують цю політичну систему. Українські політики вперше замислилася щодо такої системи в 2000 р., коли запропонували на національному референдумі визначитись щодо другої палати. Проте до сьогодні, схоже, ми непохитно тримаємося ідей Кравчука щодо унітарності і однопалатної системи прийняття ключових національних рішень.

ПОЛЯРИЗОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО: ЕМОЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОЛЮСІВ

КОЧУБЕЙНИК О. М.

д. психол. н., с. н. с.,

завідувач лабораторії психології спілкування

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Розглядаючи оцінки ситуації в нашій країні, можемо відзначити строкату мозаїку: кажуть, що суспільство фрагментоване, поляризоване, сегментоване, стратифіковане тощо. Серед чисельних пояснень виділю теорію «соціальної турбулентності» (яку розробили тавістокці Ерік Тріст та Фредерік Емері): йдеться про т. зв. пом'якшення ефекту майбутніх потрясінь – завчасна підготовка населення до таких явищ, як нестача енергії, фінансово-економічний колапс, терористичні атаки; якщо такі потрясіння відбуваються надто часто та їх інтенсивність зростає, є небезпека, що все суспільство буде охоплене станом психозу (за твердженням авторів). Наслідки цього стану: люди будуть відокремлюватись, намагаючись поодинокі втекти від шокуєчих реалій, занурюватись в себе, знаходити заспокоєння в запереченні дійсності та популярних розвагах, але водночас зберігатимуть готовність до миттєвих спалахів гніву. Це все те, що ми, на жаль, спостерігаємо. Автори стверджують, що сегментація суспільства, коли кожна група (етнічна, расова, гендерна) воює проти всіх інших, нації розпадаються на регіональні групи, а ті, в свою чергу, на ще дрібніші. Тріст та Емері називають це посиленням внутрішніх та позагрупових ресурсів заради спрощення процесу прийняття рішення. Природні лінії диференціації суспільства, яких ніяк не уникнути, перетворюються на барикади.

Ступінь соціальної турбулентності в Україні становить ризики існування для суспільства, яке настільки явно поляризоване, фрагментоване, сегментоване, що емоційне навантаження на полюсах сягнуло максимуму. І формулювання першої теми круглого столу є доказом того, що це навантаження не дозволяє почуватися комфортно. Зрозуміло, в історії людства не було суспільства нестратифікованого, нефрагментованого, але не завжди фрагментації є такими високими. Питання самозбереження суспільства за таких обставин не нове, але традиційні механізми зниження напруги перестають діяти.

Хочу детальніше зупинитись на трьох конструктах, які пропонувались в історії як засіб самозбереження суспільства: ідея рівності, ідея толерантності, ідея спільної національної ідеї.

Ідея *рівності* дискредитована найближчою історією, особливо щодо механізмів реалізації. Це чудово показано в «Собачому серці» М. Булгакова: взяти все й поділити. Інша антиутопія – оповідання Курта Воннегута «Гаррісон Бержерон», події

відбуваються в 2081 р. (не таке вже далеко майбутнє), ідея всезагальної рівності править людством, приймаються закони, покликані компенсувати будь-яку перевагу однієї людини над іншою: сильні повинні носити додаткові тягарі, красиві – ходити в масках, здатним думати через навушники подається спеціальний шум, щоб заважати міркувати, диктори телебачення повинні відзначатися дефектами мовлення, балерини повинні бути незграбними, артисти – фальшивити. Сила: ідея рівності суперечить ідеї становлення індивідуальності, тобто крім того, що її реалізація технічно неможлива, вона ще й містить ризик перетворення в обмежувальний контроль за можливостями іншого.

Ідея *толерантності* теж виявляється досить вразливою. Замислювалася вона як формування поваги до різноманіття культур, доброзичливе збереження цінностей та ідей різних людей, допомога у взаємодії різних соціальних груп, організації соціального діалогу та партнерства. Основним механізмом досягнення суспільної згоди висувається парадигма мультикультуралізму (пізнання культурних відмінностей є умовою справедливості, суспільство є сильнішим тоді, коли всіх людей приймають такими, якими вони є), на ділі ж виникла жорстка невідповідність теоретичних постулатів та практичних реалій їх здійснення: звеличення національних меншин рано чи пізно сягає тієї точки, коли воно починає суперечити основним принципам мультикультуралізму (відкритості та толерантності), тобто причини, які створюють умови для толерантного ставлення до інших спільнот, призводять до того, що в суспільстві з'являються певні табу, які обмежують його більшість в прояві власної ідентичності та в критиці способу життя мігрантів. Це те, про що писав Г. Маркузе щодо «репресивної толерантності».

Отже, бачимо, що боротьба за права одних людей обернулася зневаженням прав, цінностей і свобод інших. Так, Інтернет пістрявіє історіями такого ґтибу: у Великій Британії суд засудив співробітницю-християнку, яка відмовилась реєструвати одностатевий шлюб, або в Німеччині зі стін госпіталю зняли 12 розп'ять на вимогу пацієнта-мусульманина. Толерантність працює як «каральна толерантність».

Спільна національна ідея – конструкт, який часто пропонується в історичній перспективі і має багато версій та втілень (більш або менш вдалих): від об'єднання земель до ідеї арійської раси. Йдеться про об'єднання за правом спільного ґрунту та правом спільної крові. За останнім переписом, в Україні близько 15 млн. осіб рідною мовою назвали «інша» окрім української. Розумію, що є різниця між рідною мовою та національною ідентичністю, та все ж спробуймо уявити, скажімо, румуна, угорця чи поляка, які живуть в Україні, мають її громадянство і яким пропонують національну ідею як єдино вірну.

Якщо Україна бачить себе демократичною державою у складі Європейського Союзу, то це автоматично означає, що вона мусить бути відкритою, аби брати під свій захист, надавати захист (громадянство) людям, котрі мають зовсім інакше походження, як за правом ґрунту, так і за правом крові. Тобто національна ідея – це, скоріше, дискурс політичних і культурних еліт. Однак нехтування національною ідеєю природньо означає нехтування нацією. І я б обережно оцінювала об'єднавчий потенціал останньої.

Всі три конструкти – рівності, толерантності та загальнонаціональної ідеї – методологічно вразливі, оскільки вони є метанараціями. Зусилля зі створення спільної історії як спільного наративу – це конструювання спільної ідентичності для спільнот, які в принципі не можуть усвідомлюватися як однакові. Не може існувати спільної

історії для Східної та Західної України, для православних і католиків, для християн і мусульман, для чоловіків і жінок, для бідних і багатих. Створення спільної історії – це присилування до спільної ідентичності, і намагання ігнорувати цей примус для мене рівноцінно спробі подолати будь-який фізичний закон: за найменший успіх слід дорого платити. Так, щоб подолати закон всесвітнього тяжіння, людству доводиться будувати дорогі літальні апарати. Розплатою за примусову ідентичність буде втрата демократичних свобод. Наприклад, нова спільнота «радянський народ» була сформована ціною, по-перше, масштабних репресій і, по-друге, навряд чи зрештою таки була сформована. Потрібен підхід, який дозволить відійти від мета-наратива, з тієї причини, що будь-який мета-наратив створюватиме емоційне навантаження на полюси. Як протиприклад я б запропонувала *ідею співчуття* [сострадания, рос.] , з двох міркувань:

1. Мені важко уявити мета-наратив співчуття, а саме, що цей глибоко інтимний досвід людяності, який вимагає ресурсів духовності, може бути схематизований та унормований, в тому сенсі, що будь-яка нарація – це нормативність, вказівка, як вірно вчиняти, проте важко уявити наратив щодо того, як правильно співчувати. В цьому сенсі, мені здається, виникає можливість ухилитися від тоталітарних схем використання співчуття.

2. Співчуття – це психологічний механізм підтримання морального кордону між собою та іншою людиною. Хочу процитувати Георгія Померанця: «Диявол починається з піни на вустах ангела в бою за святу правду».

Як засвідчує історія, будь-який із концептів: рівність, толерантність, національна ідея – через певний більш чи менш тривалий період часу виявляється «піною на вустах ангела». Вистрілити в людину, яка не поділяє твою ідею, дуже легко, вистрілити в того, кому ти співчуваєш та співпереживаєш, потребує неймовірної духовної порожнечі, вакууму. Постає питання як застосувати в суспільстві розуміння того, що співчуття може бути використано як інструмент збереження демократичних свобод. Припускаємо, що такий досвід співчуття може бути сформований через корпус гуманітарних дисциплін. В школі такого ресурсу практично не залишається:

1. Шкільна історія – якщо її звільнити від мета-наративу класових протиріч, то вона, можливо, забезпечувала б побудову моделі людської поведінки, в якій реконструювався увесь діапазон людських пристрастей: гордість, заздрість, мужність, боягузтво, жадобу, некорисливість тощо. Так, війна Червоної та Білої троянд – це не політичний переворот і не встановлення рівноваги сил, це – династична конкуренція. Так само Реконкіста – це не відновлення контролю над територією, це жадоба помсти. Падіння Якобінської диктатури – історія про зраду, а не про руйнування феодальних відносин. Якщо просуватися вглиб історії, лишається лише мікст із дат та імен.

2. Шкільна література – якщо припинити писати твори про те, що Онегін і Печорін – «зайві» люди, то можна побачити інші наративи щодо досвіду моральних пошуків особистості.

На жаль, шкільна система така, що в межах тестування доводиться відмовлятися від усього, що дає можливість формування цього конструкта, тобто рефлексування власних основ: гуманізм, уява, критичне мислення, і навіть чуттєвість. Ту саму системну помилку вбачаю в наших наукових дослідженнях. В моїй лабораторії дописується дисертація на тему рефлексії нашими сучасниками основ власного православ'я, але осягнення духовних основ цієї культури не має споживної вартості в рамках кваліфікаційної роботи (його не можливо продати), воно не

розв'язує жодної іншої соціальної задачі, крім усвідомлення людиною себе собою.

Насамкінець, зв'язок між співчуттям і збереженням демократичних свобод комусь може здатися неочевидним. Тема круглого столу сформульована в рамках прогресистської парадигми, де розвиток чітко співпадає з прогресом, а прогрес – з економічною ефективністю та раціональністю. Така стратегія забезпечує чіткі критерії, яке саме суспільство слід вважати більш розвиненим, і ці критерії найчастіше співпадають зі ступенем технологізації та показником ВВП. Рушієм технічного прогресу завжди є пошук нових технологій озброєнь, прогрес суспільства постає як прогрес засобів війни, дивіться Інтернет, він перетворився на засіб гібридної війни. Якщо брати за суспільну мету не прогрес, а повагу до окремої особистості та мирне співіснування, то зв'язок між співчуттям та можливістю демократичних свобод не видається вже настільки далеким. Саме проект «Співчуття» запропонувала б як механізм зменшення напруги між полюсами, можливо, ця ідея не менш утопічна ніж проекти «Рівність» та «Толерантність», але чому б не спробувати?

Дякую за увагу!

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНЕ ПОРОЗУМІННЯ ЧИ «ПАКТ ЕЛІТ»?

РИМАРЕНКО С. Ю.

**д. політ. н., професор, головний науковий співробітник,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України**

Термін «формування загальнонаціональної єдності, толерантності» став в Україні звичним, так само як «демократія», «права людини», «формування демократичних цінностей», і з точки зору пересічної людини – це умовність, оскільки будь-яке суспільство намагається створити певну єдність, довіру, цінності, які об'єднують, а не роз'єднують суспільство. На великому державному гербі США є таке гасло: «Єдина в багатоманітності». Але американське суспільство хоча й єдине в багатоманітності, водночас має приблизно такі ж проблеми, як і українське суспільство, за виключенням соціально-економічних.

Що, власне, роз'єднує будь-яке суспільство (і Українське – воно нас цікавить найбільше)? Це: 1) історична пам'ять, 2) мова, 3) політичні орієнтації, 4) зовнішньополітичні вектори розвитку держави. В деяких американських штатах не почуєш англійської мови, але це не заважає їм бути згуртованими, так само політичні орієнтації тощо. Переконали, що вказані фактори не є, як каже професор Афонін, архетипними. Вони радше міфологемні.

Якщо для Сполучених штатів Америки «єдність в різноманітті» є засадничим процесом, то для України, на жаль, такою видається римська максима «Поділяй і владарюй». Що ж може об'єднувати розділене суспільство України, що покласти на шальки терезів як протизвагу? Очевидно, це якась загальнонаціональна ідея на певних базових цінностях: добробут, здоров'я, безпека тощо. Всі ці фактори можуть працювати як ідея (мрія) лише в одному випадку: якщо і суспільство, і регулятор суспільних відносин чітко розуміють, а куди, власне, ми йдемо.

25 років існування Української держави ми йшли в один бік, потім в інший, потім стояли на місці, і знов повторення. Суспільство само по собі не може репродукувати смисли, (загальнонаціональні ідеї, гасла, символи) – це роль

суспільного регулятора, або політичного класу. Він же в Україні керується згаданою давньоримською максимою «Поділяй і владарюй». І це стосується не тільки сьогодні. На моїй пам'яті в третій чи четвертий раз в суспільство вкидається ідея необхідності федералізації країни. Вона виникає виключно тоді, коли одна частина політичного класу, яка втратила важелі керування на центральному рівні, опинилася в т. зв. опозиції, намагається їх зберегти на регіональних рівнях. 1995-96-ті рр, 2000-й, 2013-й, сьогодні: федералізація, створення двопалатного парламенту тощо. Політичний клас застосовує дану максиму як до широкого суспільства, так і до свого вузького кола, він так само є надзвичайно розділеним, атомізованим. Отже, говорити про необхідність формування загальнонаціональної єдності, вочевидь, потрібно. І знов продукуються ті ж гасла й ті самі смисли: створити комісії, органи управління, чи консультативні, задля запровадження моніторингу, розробки сценаріїв підвищення, поглиблення, розширення... Видається, такі механізми не тільки не є продуктивними, вони є контрпродуктивними, тому що для пересічного громадянина – при повній недовірі до органів державної влади – говорити про запровадження чогось принципово нового (загальнонаціональної ідеології, проекту) не конструктивно. Потрібні декілька фундаментальних речей:

1. На одному клаптику паперу написати, що роз'єднує, а на іншому – що об'єднує, або може об'єднувати.

2. Створити механізми для мінімізації дезінтеграційних чинників і оптимізації інтеграційних.

3. Створення стратегії розвитку держави і суспільства: хто ми, куди йдемо, чого бажаємо, на що сподіваємось. Розумію, що для українського суспільства базовою є «американська мрія» – кожен чистильник взуття може стати мільярдером; російська національна ідея побудована на «збиранні земель», і це об'єктивні речі. Але чим відрізняються умови української національної ідеї від французької, британської, Берега Слонячої Кістки? Всі хочуть бути забезпеченими, здоровими, захищеними державою, тож як не згадати «піраміду Маслоу», яка базовий рівень покладає саме на вказані цінності, а цінності самореалізації знаходяться лише у найвищій точці. Більше запитань, ніж відповідей, коли говоримо про такі навіть сакральні теми. Єдність: між ким і ким? Єдність в суспільстві? Так. Єдність по вертикалі між суспільством і політичним класом? Складніше. Єдність всередині політичного класу – ще складніше. Потрапляємо в пастку когнітивного дисонансу: всі хочуть бути щасливими, але от яким чином це зробити – тут є дуже багато питань. Не хотів би бути занадто песимістичним. Дуже багато залежить від нас з вами, оскільки політичний клас, так вже склалося в Україні, загалом не налаштований на побудову дійсно демократичного згуртованого українського суспільства. Звичайно, для цього є підстави. 20 років продукувалися регіональні міфи (один регіон годує інші; в іншому регіоні п'ють кров немовлят) – це політичні технології, які використовуються для підвищення авторитету, здобуття електоральних переваг тощо. Не слід впадати у відчай, згадаймо Іспанію, де після громадянської війни, відомих подій, було започатковано діалог, а потім політику примирення, і сьогодні на одному з меморіальних кладовищ поруч знаходиться пам'ятник генералу Франко і могили республіканців. Я далекий від думки, що злагода в Україні буде тільки тоді, коли на кладовищі будуть поховані сьогоднішні супротивники, але щоб прискорити процес нашого порозуміння, всім нам треба бути розумними і працювати на те, щоб наш політичний клас знайшов своє місце в процесі формування загальнонаціональної єдності.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ

ВАЛЕВСЬКИЙ О. Л.

д. н. держ. упр., с. н. с.,

**провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки,
Національний інститут стратегічних досліджень**

Місія культури у консолідації суспільства визначається наступними складовими:

– культура є ціннісною основою, на якій можлива консолідація українського суспільства задля подолання соціально-економічної кризи та забезпечення сталого розвитку. Сучасні соціально-економічні та політичні конфлікти, які загрожують стабільності, багато в чому виникли на ґрунті деструктивних процесів в гуманітарній сфері, тому культурна політика консолідації має бути спрямована, перш за все, на подолання конфлікту цінностей;

– культурний розвиток сприяє розвитку толерантності і взаєморозумінню між різними регіонами, соціальними та етнічними групами. Саме культура здатна надати громадянам історичні та світоглядні орієнтири задля встановлення у суспільстві єдності;

– ефективна культурна політика сприяє утвердженню модерної ціннісної основи соціального і культурного буття. Це забезпечує, як заміну віджилих авторитарних світоглядних матриць на нові, так й розвиток креативного потенціалу українського суспільства;

– особливою є роль культури в умовах гібридної війни, коли держава-агресор проводить політику, спрямовану на деструкцію українського гуманітарного простору. Сталий культурний розвиток в таких умовах стає міцною перешкодою розповсюдженню викривлених ідеологічних установок та забезпечує збереження державницької ідентичності.

Водночас доводиться констатувати, що культура не повністю виконує функції консолідації. Цьому заважають наступні чинники:

– культурна царина розглядається управлінцями як другорядний елемент державного механізму. Тому фінансування закладів завжди відбувається за залишковим принципом і подекуди відсутня своєчасна реакція на руйнівні процеси в культурній сфері;

– незадовільна матеріально-технічна та інформаційна база української культури. Це суттєво обмежує можливості впровадження ефективної політики;

– слабка законодавча база, яка регламентує культурну політику. Слід також вказати на поширення застарілих управлінських підходів та відсутність програмних документів, які визначають політику консолідації;

– недоступність культурних благ для широких верств населення внаслідок збільшення бідності у суспільстві.

Враховуючи сказане вище, в контексті посилення ефективності державної культурної політики консолідації необхідно:

– відмовитися від ставлення до культури за принципом «другорядності» та активно використовувати державну культурну політику у якості інструмента вирішення актуальних суспільних проблем, що дозволить подолати феномен «культурного відчуження». Для реалізації цієї мети Верховній Раді України потрібно провести парламентські слухання щодо розробки та впровадження культурної політики консолідації в контексті зміцнення гуманітарної безпеки. Предметом

обговорення мають стати актуальні стратегічні напрями та механізми державної політики в царині культури, спрямовані на посилення консолідації суспільства. Підсумком парламентських слухань може стати визначення засад загальнодержавної Програму консолідації українського суспільства. Документ має бути комплексним та передбачати систему культурних, інформаційних, освітніх і психологічних заходів;

– з метою забезпечення доступності культурних благ для широких верств населення Міністерству культури України разом із недержавними експертними структурами необхідно приділити увагу визначенню оновлених соціальних стандартів доступу населення до культурних послуг, що гарантуються державою (т. зв. «культурний кошик»). Гарантовані культурні послуги мають відповідати потребам сучасної людини. Також потрібно переглянути норми статистичної звітності щодо культурного процесу, позаяк нинішня статистика не відображає реальні тенденції в цій сфері;

– необхідно впроваджувати нову модель управління цариною культури, засновану не на вузьковідомчому підході, а на розвитку партнерських відносин між усіма суб'єктами культурного життя. Для цього необхідно оптимізувати функції Міністерства культури України та регіональних органів влади відповідальних за культурний розвиток з метою створення сучасної моделі управління, яка відповідає європейським практикам менеджменту.

ПРО ПОЛІТИКУ І МОРАЛЬ З ПОЗИЦІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ТАТЕНКО В. О.

**д. психол. н., професор,
головний науковий співробітник лабораторії
психосоціальних та політико-психологічних досліджень,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України**

Что в большей степени вызывает возмущение масс: политика политиков или их нравственность? Следует думать, народ может понять даже очень непопулярные решения политиков, но не тогда, когда у одних снижаются зарплаты, берутся налоги с пенсий, растут цены и тарифы, а у других стремительно увеличиваются доходы.

В чем собственно проявляется безнравственность политика? Прежде всего в отношении к стране, государству, своему народу как к объекту, как средству, которое можно использовать в личных целях, как к массе, толпе, которой можно все что угодно внушить через карманные СМИ, как к школьно- студенческой аудитории, которую положено учить уму разуму, как к театральному зрителю, перед которым можно разыгрывать спектакли. Известна еще одна форма отношений властвующих к своим подданным, означаемая неприличным словом «иметь», оскорбительным даже для сексуальных партнеров, уважающих себя и друг друга. И беда не только в том, что политики могут проявлять откровенный цинизм по отношению к народу, и даже не в том, что этот народ в отместку своим избранникам тоже начинает видеть в них не личностей, а только средства и функции. Главная беда в том, что это формирует культуру объектно-объектных отношений, которую впитывают в себя наши дети.

Политика и мораль есть два относительно самостоятельные и одновременно связанные друг с другом механизма социальной регуляции поведения людей, но действие которых, как учил С.Л. Рубинштейн, опосредуется внутренними условиями, или, говоря конкретнее, нашей психикой как отражательно-регулятивно-креативной

системой, выступающей в форме индивидуального Я и коллективного Мы, которые, в известном смысле и в известной мере – сами себе и этики, и политики. Потому, не тратя зря времени на морализирование, попытаемся структурировать некоторые политико-психологические векторы, из которых в итоге может складываться целостная нравственно-психологическая характеристика политика.

Политическая мотивация сущностно отличается от мотивации бизнесмена, поэта, писателя, журналиста, артиста и футболиста. О мотивации ставшего политиком бойца АТО – разговор особый, и еще более особый о мотивации Надежды Савченко. Сущность политической мотивации составляет не собственная выгода и даже самоактуализация по А. Маслоу, а польза для народа, готовность к самопожертвованию ради благополучия страны, державы, родины. Кстати, древнегреческому слову *politiká* предшествовал санскритский термин «артха», который означал не просто искусство управления, а именно управление с пользой для людей, а не только для себя и «любых друзей». Политическая мотивация не может строиться на чувстве страха, нужды, зависти, на переживании комплекса неполноценности или выполнять роль психологической защиты, компенсаторного механизма и т.д.. Понятно, что нарушение этих психологических условий может приводить к проявлениям безнравственности в политической деятельности.

Политическая компетентность тоже сущностно отличается от компетентности бизнесмена, артиста, журналиста и футболиста, прежде всего, уровнем когнитивной сложности и масштабности решаемых задач, высокими требованиями по шкалам креативности, эмпатийности, дипломатичности, толерантности к неопределенности, а также готовности к самопожертвованию ради благополучия других. Так, требование отделить бизнес от политики, а политику от олигархов психологически объясняется, кроме всего, тем, что уважающий себя компетентный политик не позволит себе использовать в качестве аргумента свой денежный ресурс (читай – не пойдет на подкуп оппонента), а также иные, нередко, производные от названного, способы влияния: компромат, шантаж, угрозы, обычный обман и т.п. Нельзя, конечно, не учитывать уровень культуры, воспитанности, нравственного развития личности, наделенной властью. Однако в любом случае – политика есть особый вид профессиональной деятельности, требующий определенных знаний, умений и навыков, специфических интенций и потенций. Потому мало хотеть быть политиком. Политике нужно специально учиться. И именно дефицит профессиональной политической компетентности нередко выступает причиной безнравственности в выборе средств достижения целей.

Политическая воля опирается на убежденность в правильности и необходимости поставленных политических целей и избранных средств их достижения, а также на авторитет у народа. Политическое безволие может иметь своей причиной преобладание у политиков личных интересов над политическими, но также – нерешительности, неуверенности в себе, слабости воли как личностных черт, во что, однако, слабо верится, судя по их поведению на телешоу и успешности ведения собственного бизнеса.

Политическая продуктивность. Как много и разного наши слуги народа обещают нам во время выборов, как горячо говорят о том, что нужно сделать, о своих программах, планах, и как мало о том, что ими реально сделано, воплощено в реформы, удовлетворяющие не только требования зарубежных кураторов, но и нужды собственного народа. Можно ли признать нравственными самовосхваления по поводу обещанного безвизового режима, когда народ не знает как оплатить

растущие тарифы!? Аналогичные впечатления вызывают попытки политических деятелей приписывать себе героические поступки, кичиться количеством пребывания в зоне АТО, выглядеть, нарядившись в камуфляж, защитниками Отчества, но при этом не торопиться поддержать реальных участников боевых действий пожертвованиями из собственного миллиардного или пусть миллионного кармана.

Политическая ответственность с точки зрения политической психологии предполагает наличие у политика такого психологического уплотнения, как совесть, опираясь на которую, он должен давать самокритичную оценку себе как политику, тому, что он провозглашает, что обещает и что реально делает. Если о совести забывают, то получается политический спектакль типа «Отставка Яценюка», просмотрев который, народ так и не понял, за что его такого положительного отправили в отставку и почему затем с него такого отрицательного сняли все обвинения.

Перечисленные характеристики политической нравственности не являются случайными, поскольку отвечают одному из наиболее традиционных психологических представлений о структуре человеческой деятельности, включающей в себя блоки целеполагания, выбора средств, принятия решений, их исполнения и оценки полученных результатов.

Предлагаемый подход открывает возможности для формирования относительно целостного политико-психологического представления о нравственно-психологическом портрете современного политика как деятеля, а также для разработки соответствующих научно-практических рекомендаций по вопросам профессиональной подготовки и переподготовки политиков, кадровых политических назначений, повышения компетентности электората и др. Хочется надеяться, что общими усилиями мы сумеем поднять и свою планку нравственности, и планку нравственности наших политиков на должную высоту.

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ МЕРЕЖЕВОГО ТИПУ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

ГРАНЧАК Т. Ю.

д. соц. ком., с. н. с.,

завідувач відділу політологічного аналізу,

Національна бібліотека імені В. І. Вернадського

Ментальною основою загальнонаціональної єдності є національна свідомість, стрижнем якої виступає національна пам'ять. Бібліотеки є сховищами національної пам'яті, відображеної в документах бібліотечних фондів, її трансляторами в часі від покоління до покоління. Бібліотеки беруть участь у процесі національного «запам'ятовування» (шляхом комплектування фондів) і актуалізації того, що вже було запам'ятовано (через розвиток фондів – формування бібліотечних колекцій, створення власних бібліотечно-інформаційних продуктів та організацію доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг).

Вітчизняні бібліотеки, навіть за відсутності відповідної нормативно-правової бази, чіткої координації та відчутної підтримки на загальнодержавному рівні, реалізують такі масштабні проекти, як електронна бібліотека «Україніка», «Наукова електронна бібліотека», «Матеріали до реєстру національного культурного надбання» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України – НБУВ),

електронна бібліотека «Культура України» (Національна парламентська бібліотека України – НПБУ, за підтримки Міністерства культури України), спрямовані на формування інформаційно-інтелектуальних баз збереження національної самобутності українського народу, його ефективної конкуренції у глобалізованому світі.

Національна історична бібліотека України з використанням технології веб 2.0 працює над розвитком електронного ресурсу «Майдан 18–20 лютого: як усе було», спрямованого на пошук, збереження, систематизацію фото- та відеоматеріалів цього періоду, публікацій у пресі тощо. Зібрані фото і відео викладено в соціальній мережі Facebook і відкрито для коментування і доповнення. Це – колективне «згадування», спільне формування національної пам'яті не «зверху», а «знизу» – самим народом, самими учасниками подій, що здійснюється за координації національної бібліотеки.

На окрему увагу в контексті формування і збереження національної пам'яті як ідейно-духовної основи національної ідентичності заслуговує соціокультурний дискурс національних бібліотек, який у підсумку визначає ті смисли, які має «запам'ятовувати» користувач, і ті, які приречені на забуття і «стирання» з національної пам'яті, трансформуючи відповідним чином національну свідомість. На сьогодні аналіз соціокультурного дискурсу вітчизняних національних бібліотек засвідчує актуалізацію таких смислів, як «багатий культурний та інтелектуальний спадок», «українська державність», «трагічні сторінки вітчизняної історії», «соборність» у поєднанні з «регіональною специфікою», «поліетнічність української нації», «відданість демократичним і загальнолюдським цінностям».

Водночас спостерігається переважання смислів, пов'язаних з інтелектуально-творчим розвитком нації, багатством її культурного та інтелектуального спадку. Заходи, присвячені відомим письменникам, митцям, поетам, науковцям, в національних бібліотеках склали в період з 2015 р. по квітень 2016 р. приблизно від третини до половини від загальної кількості проведених в бібліотечних установах національного рівня.

Соціокультурному дискурсу різних національних бібліотек властива своя специфіка – в одних бібліотеках він багатоаспектний, наповнений актуальними для формування національної ідентичності смислами (наприклад, ОННБУ, НІБУ), в інших – менш комплексний, з виразним ухилом в окремі тематики і відсутністю ряду актуальних смислів (НБУВ, ЛННБУ, НПБУ).

Додаткової уваги вартий зважений спосіб представлення актуальної інформації, яка має подаватися таким чином, щоб сприяти єднанню людей навіть з різними поглядами навколо спільних цінностей.

Специфіка соціокультурного дискурсу вітчизняних бібліотек залежить від позиції керівництва установ та їх працівників, розуміння ними завдань бібліотеки, а також від особливостей загальнодержавної політики пам'яті.

Стосовно останньої показово, що відповідно до Додатку до Постанови Верховної Ради України від 2 лютого 2016 року № 971-VIII «Пам'ятні дати та ювілеї 2016 року» цього року на державному рівні відзначатимуться 85 пам'ятних дат та ювілеїв, з яких 62 стосується творчості нації (наприклад, 100 років з часу заснування Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування Національної академії аграрних наук України; 150 років з дня народження Соломона Франкфурта, вченого, агронома; 90 років з дня народження Галини Кальченко, скульптора, народного художника УРСР тощо). При цьому відзначенню дат, що чітко асоціюються з державницькими смислами, передбачено присвятити 2 заходи: 25 років з дня

проголошення незалежності України (24.08.1991) та 20 років з дня прийняття Конституції України (28.06.1996).

Цього року серед пам'ятних та визначних подій відсутні смисли, пов'язані з князівською добою в історії нашої країни. Минулого року було передбачено відзначити одну дату – 960 років з дня народження Нестора Літописця, історика і літератора. Хоча варто нагадати, що минулого року виповнилось 1000 років з дня смерті князя Володимира, і в Росії цій даті було приділено значну увагу, оскільки в Росії на державному рівні просувається і підтримується ідея давніх історичних коренів, тотожності Русі й Росії, яка є складовою дискурсу «великої Росії».

Як бачимо, державна політика пам'яті в Україні на разі лише частково відповідає потребам сьогодення. Нагальною потребою є визначення на державному рівні із залученням представників громадськості та експертного середовища консенсусного підходу до формування національної пам'яті та ключові смисли, поширення яких на разі є актуальним для української спільноти.

Потужним інструментом просування актуального для національного єднання і формування консенсусної національної пам'яті дискурсу в усіх регіонах України є бібліотечна мережа. Цей факт має бути усвідомлений як на рівні керівництва держави, проявом чого має стати відповідна підтримка бібліотек, так і на рівні самих бібліотечних установ, фахівцями яких має бути розроблена методика просування ключових смислів національної пам'яті в соціокультурному дискурсі бібліотек.

ГРУПОВА ВЗАЄМОДІЯ В КОНТЕКСТІ КОЛЕКТИВНИХ ТРАВМ

ГОРНОСТАЙ П. П.

д. психол. н., с. н. с.,

**завідувач лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України**

Дослідження динамічних процесів в різних групах в період кризи групової взаємодії показує, що одночасно відбуваються протилежні процеси: консолідації та поляризації. Йдеться про найрізноманітніші групи: малі, середні, великі, глобальні. Консолідація можлива при дуже різноманітних ідентичностях, цінностях, але за умови досить розвиненої ієрархічної системи різних цінностей. Протилежні цінності не можуть співіснувати без толерантності (про що виступила О. М. Кочубейник) – з її позитивами та негативами аспектами. Так, Європа потерпає від міграційних процесів, до яких неготова. Менш гострою ця проблема є в країнах Центральної Європи (колишній соцтабір), а більш – у Німеччині, країні яка пережила нацизм та денацифікацію. Остання відбулась у 70-х роках минулого століття і, здавалося б, мала дати імунітет проти різноманітних ідеологічних протистоянь. Однак Німеччина виявилась не готовою до такого тиску різних ідентичностей та ідеологій. Війна ідеологій в сучасному світі – окрема тема. Сучасна Європа фактично не має тієї ідеології, яка може протистояти ідеології войовничого мусульманського фундаменталізму, європейський гуманізм, мораль тощо як ідеологія не вирішує цих проблем.

Щодо українських реалій та теми історичної пам'яті. Рік тому випустив статтю «Сучасна Україна в контексті історичних травм», в якій висловив ідею, що *колективні травми* стають однією з причин проблем суспільства, зокрема

проблемних особливостей національного характеру. Травма Голодомору є найменш опрацьованою суспільством, її наслідки тривають, вже через три покоління, саме вона, припускаю, причиною такої риси національного характеру українців як толерантність. Пройшов рік від публікації, четвертий, кривавий, етап колективної травми продовжується (Революція Гідності, розстріли на Майдані, військова агресія) вже два роки. Після Іловайської трагедії із започаткуванням Мінського процесу знов повернулися у толерантний, пасивний період, що характеризується надмірною толерантністю до речей, до яких можна було б ставитися по-іншому. В перші місяці, коли відбулося захоплення Криму, серед різних політичних кіл проходила картинка-карикатура: сидить кіт, а на хвості в kota сидить папуга, діалог між ними: «Що ти, – питає папуга, – відчуваєш?» – «Терпіння, тільки терпіння». Скажімо, толерантність до корупції – після таких викриттів, як офшорні скандали, коли ЗМІ конкретно називали факти і цифри, в цивілізованому світі люди просто йдуть зі своїх посад. Така толерантність (до корупції, недотримання законів, побутова корупція, рівень якої є водночас високим і навіть неусвідомлюваним) має дуже глибокі психологічні корені. В останні десятиліття, і особливо роки, відбуваються досить позитивні зміни в формуванні громадянської ідентичності, зростанні національної ідентичності, патріотизмі, та водночас багато складових суспільної психології потребують розвитку (завдання для педагогів, соціальних психологів, істориків), щоб, по-перше, ці процеси стали незворотними, по-друге, ми досягли рівня демократичної держави.

СИМВОЛІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

ПОЛОВИНЧАК Ю. М.

к. іст. н., с. н. с.

**завідувач відділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського**

Об'єднуючим конструктом, спільним для ідентичності та інтернет-простору, є «динамічність». Говоримо про ідентичність як процес, а не стан. Зокрема, йдеться про відбір, інтеграцію, диференціацію певних ідентичностей), проекти, які нескінченно продовжуються в медіа та інтернет-просторі, дискурсивні акти і стратегії, продукування і трансляцію національними елітами смислів та ідей під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. В даному контексті надзвичайно важливим є повноцінне функціонування національного інформаційно-комунікаційного простору як середовища сенсоутворення та вироблення дискурсивних стратегій. В сучасних реаліях інформаційної революції слід говорити не лише про зростання знань, але й комунікацій та взаємодій між людьми з приводу обміну цими знаннями (отримання, перетворення, трансляція). Говоримо також про формування т. зв. мозаїчної культури, для якої характерна презумпція колажності – потоки інформації настільки великі й змінюються настільки швидко, що для їх обробки найкраще годиться вихоплення суті окремих знаків, формування певної мозаїки.

В роботі зі студентами, тинейджерами, на практиці стикаємося з інакшим способом мислення, коли замість раціонально організованого процесу пізнання (знання впорядковане, чітко структуроване, в цілому ієрархічно вибудоване) маємо справу із мозаїчним світобаченням: різнорідне, хаотичне, уривчасте поєднання інформації, мозаїка випадкових, слабо пов'язаних та структурованих понять,

причому людина пізнає навколишній світ не за законами логіки, а шляхом спроб і помилок, її уявлення зав'язані на біографію, на конкретні інформаційні потоки, з якими має справу.

Про повний перехід все ж не говоримо, йдеться про певний вплив мозаїчної культури. Ця нова культура заснована на символах, кодах, моделях інтелектуальних презентацій, переважанні емоційного над раціональним. Говорячи про семіотичну природу культури, маємо на увазі її інформаційну близькість, легкість, переконливість почуттів і образів, які транслюються. Часто йдеться про заміщення абстрактного об'єкту чуттєвими образами. Це, з одного боку, призводить до дієвості символів, а з іншого – спонукає уважніше придивитися до слабких сторін такого сприйняття, яке загалом обертається меншою продуктивністю, здатністю трансформувати зміст аж до повного викривлення.

Поєднання динамізму та новизни простору спричинюють нові можливості презентації та переживання своєї ідентичності, виникнення, формування і транслювання (через різних агентів) символів: культури, пам'яті, національного буття, інформаційного простору як такого. Способи символізації в інтернет-просторі: символи культури – уявлення про національних героїв, культурних діячів, з якими нація уособлює себе; символи пам'яті – наприклад, переосмислення пам'яті про Другу світову війну. Минулого року оглядач «Нью-Йорк Таймс» зауважив, що в Україні має місце «війна лацканів»: мак чи георгіївська стрічка. Так само можемо говорити про «війну аватарів» в соцмережах. Створюється певний інформаційний фон, що сприймається як буденність.

Поряд з державною політикою щодо відзначення пам'ятних дат мають місце ще й стихійні уявлення про важливі принципові дати та їх трансляція через Інтернет. Український його сегмент реагує і на загальнонаціональні свята, і на релігійні, календарні. Так, можемо говорити про «оворічні війни» Дідів Морозів (символ з радянського минулого), Святого Миколая («репресований» в СРСР символ), Санта-Клауса (глобалістичний символ). Пошукова система Youtube на запит «Україна» видає майже 80 тис. відеосюжетів різної якості, рокові, фолкові виконання, гімн (у різних варіаціях: виконання спортсменами, воїнами АТО, дітьми тощо) – і це дуже багато. Спорт – як засіб згуртування спільноти і чинник ідентифікації; вболівальництво – з одного боку, загальнонаціональний символ, з іншого – регіональний.

В контексті російсько-української війни на Сході України для патріотичної спільноти є надзвичайно важливим маркування «свій-чужий» і усвідомлення для себе, що на Донбасі війну ведуть «чужі». Йдеться про прагнення раціоналізувати і проілюструвати. Серед характерних повторюваних у Інтернет-просторі сюжетів назву такі: Донбас, бойовик, шахтар. От популярна фотографія з написом на якійсь будівлі: «Донбас независим». Навіщо транслюється фото з відвертою помилкою? Відповідь зрозуміла: «наші» не пишуть з помилками. Візьмемо також популярний відеоролик «За поребрик», де людина в масці без військових відзнак пропонує відійти «за поребрик», і українська Інтернет-спільнота, провівши аналіз, визначила для себе, що в наших широтах таке слово не вживається; відтепер «Забордюрье», «Запорєбрик» використовуються для зневажливого означення сусіда-агресора (і байдуже, що про це думають філологи). Ще один приклад (про спорт): відомі фото, на яких невідомі скидають українські національні прапори, і серед них летять на землю помаранчеві прапори футбольного клубу «Шахтар» – «наші» ж, незалежно від політичних поглядів і переконань, точно б їх не сплутали.

Необхідно враховувати такі характеристики символів:

- 1) інформаційна компресія – здатність у стислому вигляді передавати значні масиви інформації;
- 2) прецедентність – часта повторюваність, упізнаваність, і навіть певна монотичність;
- 3) конвенційність (ми визначились, що в нас слово «поребрик» не використовується, отже ті, хто його використовують, – «чужі»);
- 4) адаптивність – спрощення інформації для масової свідомості;
- 4) інтеграційний потенціал. Останнє є для Інтернет-простору об'єктивною характеристика, яку можна сприймати як перспективну чи небезпечну.

ПРОБЛЕМА СТАБІЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ВИКЛИКИ

КИСЕЛЬОВ С. О.

к. філос. н., доцент,

завідувач кафедри політології

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Проблема стабілізації розвитку є основною в будь-якому суспільстві: всі хочемо змін і водночас стабільності. Для одних людей наше суспільство є стабільним, а для інших – ні. Єдине, що залишилось стабільним – погіршення якості життя. Щодо чинників (зовнішніх і внутрішніх), в теорії міжнародних відносин є 3 основні концепції: 1) ці чинники можуть не залежати одне від одного, 2) внутрішні залежать від зовнішніх, 3) зовнішні залежать від внутрішніх (т. зв. «марксистська», її прихильником є й сам доповідач). Тобто, якщо держава проводить певну внутрішню політику, то як наслідок має або не має авторитету в міжнародних відносинах.

Україна ж зараз такої можливості не має, ми потрапили в залежність від зовнішньополітичних відносин, від основних світових акторів: США, ЄС, РФ. Чи справді вони мають такий реальний вплив на наш розвиток? І повідомлення в ЗМІ, і доповіді науковців на конференціях показують, що так, ми повністю залежимо від цих гравців. Нерідко можемо прочитати в ЗМІ: «то ж буде нашим новим прем'єр-міністром? – Порошенко мав телефонну розмову з Обамою». Це означає, немає у нас суверенності – якщо ми мусимо затверджувати свій уряд в уряді іншої країни.

Згадаймо, з чого починалася наша остання революція, чого ми хотіли? Тричотири рази був на Майдані, там були відверті люди (ще до того, як почалася стрілянина): формально хотіли до Євросоюзу. Але навіщо нам Євросоюз? Заради безвізового режиму. Навіщо нам безвізовий режим? Нормальний пересічний громадянин хотів одного – жити як в Європі. Зокрема вільно пересуватися, вільно спілкуватися. І все загалом до цього йшло, зовнішній чинник був у цілому сприятливий. 2008 р., саміт НАТО в Бухаресті, Ющенко рветься до ЄС. Але йому кажуть: «Ні. Не хочемо. Не хочемо бачити вас ні в ЄС, ні в НАТО». Тобто результат нульовий. Після виборів 2010 р. відразу інша ситуація: Янукович не хоче в НАТО, не хоче в ЄС. І нас стали запрошувати. Отже, нас запрошують тільки тоді, коли ми можемо стати союзниками опонентів ЄС і НАТО. А якщо ми виголошуємо, що самі хочемо в Європу, то нам ставлять умову, ще умову, ще – і ці умови фактично неможливо виконати.

Виникає питання: що потрібно нашому громадянину від Європи, і що потрібно нашій владі від Європи?

Громадянин думає таким чином: як тільки потрапимо до ЄС, відразу життя буде європеїзованим, тобто насправді його цікавить європеїзація, а зовсім не євроінтеграція, він нікуди не хоче їхати, а хоче просто нормально жити; європейці ж хочуть, щоб ми були європеїзовані, і тоді нас кудись приймуть. Але якщо ми будемо європеїзованими, нам не потрібно буде нікуди вступати. Те саме, що з Ющенко та Януковичем: «Ви дуже хочете? – Почекайте», «Ви вже не хочете, йдете в інший бік? – Чому ні? Давайте! Давайте думати, виробимо план дій, щось придумаємо». Ситуація патова. Чесно кажучи, ніколи не розумів розширення ЄС з 2004 р. Навіщо всю Балтію, Польщу, Словенію (але Словенія, можливо, виключення), потім через декілька років Болгарія з Румунією – навіщо вони їм були потрібні? Останню країну-донора в ЄС прийняли 1998 р., це була Швеція. Після цього – тільки грантоотримувачі. Опиняємось в такій ситуації, що, з одного боку, нас не хочуть, а з іншого – ми вже не можемо: зараз введуть безвізовий режим – а хто може поїхати?

В 2008 р. моя зарплатня в Києво-Могилянській академії була приблизно 1200 - 1300 дол. (не враховуючи підробітків), два-три рази на рік я їздив в Європу, і дійсно хотів безвізовий режим, щоб уникати нервів, посольств, зайвих сварок. А що можу зараз? Нічого, безвізовий режим мені – непотрібний. Нам кажуть: у нас скрутна ситуація, війна на Сході. Вибачте, а хто з нашої держави визнає, що на Сході війна? Хто офіційно визнає те, що Росія на нас напала, що її війська з нами воюють? Ніхто. Тому що ми проводимо антитерористичну операцію. І абсолютно безглузді Мінські домовленості: маємо терористів і сідаємо з ними за стіл переговорів, нонсенс. А ЄС і Штати ще й вимагають виконання тих домовленостей. Аспірант нашої кафедри – військовий капелан, він постійно в зоні АТО, говорить: там справжня війна. Отже, самі створили ситуацію, з якої не хочемо виходити – АТО комусь вигідна.

Чому врешті поміняли прем'єр-міністра Яценюка? Бо він негативно вже впливав і на рейтинг президента і його партії. Так, на сьогодні за соціопитуваннями «Народний фронт» в мінусі, БПП має приріст, але дуже маленький, потихеньку в лідери виходить «Батьківщина» – от чого всі бояться, от навіщо потрібна АТО: щоб було дещо, що виправдовує за два роки при владі. Литовці за два роки зробили собі європейське життя. «Але ж ми не можемо, у нас війна, ми її не визнаємо, звичайно, але все рівно вона існує, війна – це гроші, ви ж розумієте, ми не можемо зараз створити нормального життя». Вся наша влада боїться парламентських виборів. Отже, самі зайшли в нинішню ситуацію: не хочемо розвивати економіку, не хочемо втрачати АТО, формально виконуємо зобов'язання Революції Гідності, формально буде безвізовий режим, який в принципі нікому не потрібний.

31 серпня в першому читанні був прийнятий ВР закон про зміни до Конституції щодо децентралізації. Деякі партії відразу говорили про те, що це зробить зону АТО окремою територією, насправді ж асоціація політологів України побачила іншу річ: фактично закон про децентралізацію сприяє централізації влади в руках президента та його політичної сили. Влада не хоче парламентських виборів, бо «Батьківщина» з кожним місяцем піднімає власний рейтинг. 2005-й рік, Юлія Володимирівна Тимошенко прем'єр-міністр, Порошенко – секретар РНБО, цей антагонізм був виграний Петром Олексійовичем, але зараз він свою перевагу втрачає. Звідси наші негаразди.

Дякую за увагу!

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІЄТВОРЕННЯ

РАФАЛЬСЬКИЙ І. О.

к. іст. н., здобувач,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України

Кризовий стан національної ідентичності констатується й більшістю вітчизняних дослідників процесів націєстановлення, що пов'язується із загостренням суспільно-політичної ситуації в країні, а також із невизначеністю пріоритетів та орієнтирів національного розвитку. Аналіз цих процесів в українській політичній думці переважно зосереджений на проблематиці етнокультурних взаємин, громадянської активності.

Та не менш актуальною є постановка питання про характер нової суспільної одиниці, що витворюється в процесі національного самовизначення. Нація формується, вбираючи в себе характеристики успадкованих від попередніх періодів історії України типів ідентичності, але при цьому й набуваючи нових рис, нового політичного досвіду і культурної індивідуальності. Дослідження цієї нової якості суспільного цілого, що витворюється в умовах незалежності внаслідок зіткнення ідентичностей, їх дифузії і взаємного пристосування в умовах реального співжиття, здійснюється в контексті теоретичного опанування поняття «політичної нації». Можна говорити про різні версії українського національного проекту, що окреслюються в різних смислових контекстах суспільних трансформацій періоду незалежності. Один з вагомих чинників національного самовизначення – зовнішньополітичні орієнтації, що включають в себе базове геополітичне позиціонування країни, її цивілізаційна (історична, культурна, ціннісна) орієнтація, форми й характер міжнародної інтеграції та співробітництва з іншими державами, участь у регіональних та глобальних економічних, політичних, культурних, військових та інших проектах.

Серед викликів, які постають в процесі самовизначення і можуть його суттєво загальмувати або, навпаки, прискорити, можна назвати і активність зовнішніх партнерів України і внутрішньополітичні потрясіння. Зокрема, дослідники відзначають уже традиційне посилення зовнішнього тиску на політичний курс держави в період виборчих кампаній в Україні. Зв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою є досить тісним. Взаємозалежність цих сфер і рішень, які приймаються в одній з них, але неминуче проектується на іншу, закономірно впливає з самого поняття самовизначення. Воно визначається складною динамікою внутрішнього і зовнішнього в ідентифікації спільноти. Адаже повноцінна міжнародна суб'єктність можлива лише як продовження внутрішньої ідентичності та пов'язаних з нею феноменів – патріотичністю еліти, суспільним консенсусом з ключових питань, усвідомленням національних інтересів і волею до їх реалізації. Водночас, внутрішній стан національної єдності (солідарності) є, як правило, результатом усвідомлення спільнотою своєї зовнішньополітичної значущості й активності. Патріотизм в сучасному світі нерозривно пов'язаний з проблемами статусу і престижу національної політики, культури, економіки.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНІХ ТА СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ

ПРИЧИНИ ВІДСУТНОСТІ РЕАЛЬНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ У ДЗЕРКАЛІ СОЦІОЛОГІЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

СУССЬКА О. О.

к. філол. н., доцент,

професор кафедри зв'язків з громадськістю, психології і педагогіки,
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

Причини відсутності або потенційної загрози провалу реформ в Україні містяться не лише в економічній царині, але й в загальному соціально-психологічному настрої населення України. Насамперед, негативними складовими цього настрою є :

- а) втрата довіри до всіх практично державних інституцій;
- б) впевненість в непереможній корупції, яка просякає всі щаблі соціального «дерева» державного устрою,
- в) зневіра у можливості результативно проводити реформи, адже існує сильний спротив корумпованих або просто відрегульованих «по-старому» інституцій та їх органів (філій) на місцях.

За даними дослідження групи «Рейтинг» «Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні, проведеного 18 лютого – 04 березня, 2016 на наступні вибору вийдуть голосувати лише 25% українців, скоріше голосуватимуть 37% ; сума «протестного електорату» складає ще 38% тих, хто повністю знаходяться в негативному спектрі, серед них: сокріше не голосуватимуть 10%, точно не голосуватимуть 21% й не визначились – 7%.¹

¹ Дослідження проводилося Соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту США. Опитування проводилося по всій Україні (крім окупованих територій Криму і Донбасу) з 18 лютого по 04 березня 2016 р. Метод опитування - особисте інтерв'ю у респондента на дому. • Всього було опитано 2,400 жителів України віком 18 років і старше, які мають право голосувати. Вибірка є репрезентативною за статтю, віком, регіоном і величиною населеного пункту. Додатково було опитано 1,000 респондентів у Миколаївській та Херсонській областях. Для побудови вибірки використовувався багатоступінчастий імовірнісний вибірковий метод, а для відбору респондента - випадковий маршрут і правило останнього дня народження.

• Перший етап: територія України була поділена на 25 адміністративних регіонів (24 регіони України та Київ). Опитування проводилося у всіх регіонах України, крім окупованих територій Криму і Донбасу.

• Другий етап: територія кожного регіону була поділена на сільські та міські одиниці виміру. Населені пункти були розділені на типи за кількістю жителів:

- Міста з населенням більше 1 мільйона
- Міста з населенням 500-999 тис.
- Міста з населенням 100-499 тис.
- Міста з населенням 50-99 тис.
- Міста з населенням до 50 тис.
- Села

• Міста і села були відібрані методом випадкової вибірки. Число відібраних міст / сіл в кожному регіоні пропорційне частці населення, що живе в містах / селах певного типу кожного регіону.

• Третій етап: були визначені Первинні точки вибірки (ПТВ).

• Допустима похибка не перевищує 2.0%.

• Коефіцієнт досяжності респондентів – 63.0%.

• Сума відсотків відповідей у графіках та діаграмах може не дорівнювати 100% через округлення.

• Дослідження профінансовано Агентством США з міжнародного розвитку

Відомо, що у політичних теоріях, які найбільш послідовно використовують інституційні засади марксизму (як зазначають британські соціологи Г.Мердок і П.Голдінг) на перше місце висувають роль політичних факторів, що визначають функції засобів масової комунікації. Втім, рівень культури та інтелекту (на особистісному щаблі) стають переважними чинниками того, що відноситься соціологами до змісту групової та в цілому суспільної свідомості певного етапу розвитку соціуму.

Трансляція цінностей в суспільстві так званих «екранних технологій» має свої закономірності. Свідомо ставлячись до того, що традиційно кожне суспільство пропагандувало свою систему цінностей переважно засобами літератури та мистецтва, тим самим привчаючи своїх членів поділяти ці цінності, або ж принаймні, ставитись до них з розумінням, - ми повинні засвідчити, що в суспільстві «екранної» цивілізації засобами трансляції цінностей стають саме засоби масової комунікації. Відомий психолог Ганс Юрген Айзенк в книзі «Парадокси психології» зазначав, що фактично має місце широкомасштабний процес «промивання мізків», завдяки якому суспільство намагається досягнути однодумства та конформності, й здійснити цей процес за рахунок вироблення відповідних рефлексів [1].

Таблиця 1.

Орієнтації на авторитет медіакомунікаторів

	Як часто, приймаючи рішення у життєвих ситуаціях, Ви берете до уваги погляди відомих журналістів, коментаторів?	%
1.	Ніколи	42,1
2.	Іноді	42,0
3.	Доволі часто	12,1
4.	Завжди	3,8

Джерело: Всеукраїнський моніторинг «Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін» [4, с. 528].

Теорія масового суспільства пояснює зростання ролі народних мас в історії, як своєрідну патологію суспільства; соціальні й особистісні відносини розглядає як взаємодію різних соціальних інститутів, в результаті якої ЗМК опиняються настільки інтегрованими до них, що таким чином можуть впливати на політичні рішення, які приймаються органами влади. Саме ця теорія особливо підкреслює роль ЗМК у формуванні громадської думки. Першими кроками аналізу у функціональному підході є розгляд політичних особливостей комунікативних систем, на другому етапі – аналізуються їхні функціональні прояви, в залежності від типологічних характеристик та політичних умов; на третьому етапі – аналізуються результати використання тих або інших форм, структур, різноманіття інформаційних процесів.

У більш традиційному для більшості країн «старої Європи» звертанні до друкованих медіа картина зберігається майже незмінною довгі роки (навіть не зважаючи на «партиципаторні» можливості Інтернету). Можна спрогнозувати, що у найближчі десятиліття стрімко розвиватимуться локальні агентства новин, які транслюватимуть новини національними мовами і задовольнятимуть місцеві потреби тієї чи іншої країни в інформації із решти світу. Що ж стосується транскордонних світових інформантств, то перед ними, крім традиційних бізнесових інтересів і боротьби із конкурентами, стоять істотні, виклики. Кореспонденти цих світових агентств у переважній більшості недостатньо або взагалі не обізнані з іншими, не

західними культурами. Вони часто змушені повідомляти про величезні країни, не знаючи їхні етнокультурні, соціопсихологічні чи політичні особливості. Як наслідок, громадськість часто не отримує комплексного та об'єктивного уявлення про той чи інший регіон. Із фінансових міркувань світові інформативні агентства нерідко вдаються до послуг позаштатних кореспондентів чи вільних журналістів, які за браком надійних джерел чи моральних стандартів продукують або відверті нісенітниця, або «сірятинку». Політики можуть і повинні впливати на майбутній розвиток медіа, їм слід бути більш відкритими для нових тенденцій. Наприклад, у країнах ЄС майже кожна дитина вже у школі знайомиться з комп'ютером та Інтернетом, щоб в майбутньому вміти критично й вибірково ставитись до величезної кількості інформації, до якої вона матиме доступ.

У майбутньому медіа створюватимуть щораз більше можливостей для участі громадськості в політиці. Попри те, що процес цей є поступовим і тривалим, міжнародна політика стає чимраз відкритішою і змушена (з огляду на зростаючий вплив Церкви) брати до уваги також і морально-етичні аспекти. А це вже є суто соціально-психологічним наслідком розвитку технологій інформування.

З іншого боку, багато політиків побоюються, що втрата громадськістю інтересу до поточних політичних подій приведе до того, що люди реагуватимуть лише на сенсаційні повідомлення. Дійсно, незаперечним є те, що населення більшості країн присвячує значну увагу міжнародним подіям лише тоді, коли розвиток цих подій загрожує національним інтересам їх держави.

Для порівняння з електронними медіа представимо дані вищезгаданого Міжнародного порівняльного дослідження (що поведилось в режимі моніторингу в чотири етапи: 2005-2007-2009-2011рр.) щодо кількості часу, який витрачають на читання газет громадяни країн-учасниць «Європейського соціального дослідження» [2, с. 70-71].

Таблиця 2.

«Скільки всього часу ви витрачаєте на читання газет у звичайний будній день?»
(N= 1500; дані вибрані за 2011 рік).

<i>Читання газет</i>	Україна	Бельгія	Болгарія	Велика Британія	Греція	Кіпр	Нідерланди	Німеччина	Росія
Зовсім не роблю цього	37,2	42,6	46,4	37,4	66,5	65,0	35,2	24,7	46,2
Менше, ніж півгодини	33,9	23,4	17,5	27,6	13,4	13,0	30,7	34,5	25,6
Від півгодини до однієї години	19,6	21,3	22,2	22,6	14,3	12,2	28,9	30,6	16,9
Від однієї до півтори години	3,2	7,9	7,6	6,2	2,8	4,1	8,4	6,3	5,9
Від півтори до двох годин	2,1	2,5	3,6	3,0	1,9	3,2	4,0	2,7	2,2
Від двох до двох із половиною годин	0,6	1,3	0,9	1,2	0,4	0,9	1,1	0,6	0,7
Від двох із половиною до трьох годин	0,8	0,4	0,7	0,5	0,2	0,8	0,6	0,4	0,6
Понад три години	0,5	0,6	0,5	1,5	0,4	0,8	0,8	0,2	0,3

Щодо отримання політичної інформації, з результатів порівняльного дослідження видно, що найбільш подібні в цьому плані формати звертання до газет і до телевізійних новин; на ці види інформації аудиторія схильна витратити від менш, ніж півгодини – до однієї години на день. Натомість загальні перегляди телебачення (в т.ч. і як однієї з провідних форм проведення вільного часу) не зменшуються настільки, щоб можна було визнати це як суттєву поточну тенденцію[2,с.55-56]. Саме нехтування соціологічною інформацією, а саме - про включеність аудиторії в інформаційний простір не дозволило спланувати стратегію впливу на потенційних учасників референдуму в Нідерландах щодо вступу України в ЄС. Адже, як виявилось, в цій країні саме телебачення є найбільш потужним і стабільним джерелом інформації для населення.

Таблиця 3.

«Скільки всього часу Ви проводите біля телевізора у звичайний будній день?»
(N= 1500; дані вибрані за 2013рік).

<i>Читання газет</i>	Україна	Бельгія	Болгарія	Велика Британія	Іспанія	Кіпр	Нідерланди	Німеччина	Росія
Зовсім не роблю цього	4,3	3,8	3,1	3,7	4,1	2,0	2,7	4,7	6,1
Менше, ніж півгодини	7,8	5,9	1,6	3,4	8,1	4,4	6,2	7,9	5,4
Від півгодини до однієї години	13,4	14,7	5,0	8,9	17,5	10,7	14,0	15,8	9,3
Від однієї до півтори години	13,6	16,3	7,5	10,8	16,9	10,0	14,5	14,1	13,5
Від півтори до двох годин	17,2	15,8	12,2	12,5	13,3	17,7	15,2	18,2	15,3
Від двох до двох із половиною годин	13,1	15,2	11,3	13,5	13,6	12,1	13,4	13,1	12,5
Від двох із половиною до трьох годин	13,2	9,3	16,4	15,5	8,2	12,8	11,6	13,4	11,6
Понад три години	15,3	18,9	42,2	31,7	18,2	30,1	22,3	12,7	23,8

На тлі тенденції «згорання» часу, який відводить аудиторія контакту із традиційними друкованими медіа, народжується новий вид журналістики, яку почали називати «журналістикою співучасті» (від англ. “partycipate” – брати участь). В даний час інтернет-журналістика або «партиципаторна» журналістика вже не просто онлайн-варіант традиційної журналістики, а особливий вид журналістики, який існує переважно в двох формах: громадянської журналістики (“citizen journalism”) та блогів – особистих онлайн-щоденників (“blogs”). Саме в останніх можна розмістити або «вивисіти» на відповідному сайті створені власноруч матеріали.

Цей різновид співробітництва в журналістських та наукових колах визначається терміном «фольксономія», яка на відміну від руху новин та інформації зверху до низу – «таксономії» (остання ще донедавна активно використовувалась традиційними медіа), дозволяє громадянській журналістиці подавати новини та думки «онлайн», синхронно із перебігом подій. Проте, професійні журналісти, які здебільшого виступають від імені певних великих спільнот або «всього народу», розглядають можливості зникнення друкованих та інших традиційних медіа з великою долею скепсису. Особливо викликають недовіру матеріали блоггерів, які стосуються жанру так званої «журналістики розслідувань» та верифікації дійсності

(перевірки) фактів. За прогнозами Філіпа Мейера (автора книги «Газета, яка щезає»), остання газета, ймовірно, буде прочитаною «останнім читачем» у квітні 2040 року [6], за вісім років до 600-річного «ювілею» винаходу друкарського станка Гутенбергом.

Молоді люди сьогодні й більшість людей в майбутньому самі будуть вирішувати, що є істина, а що ні [5]. Безумовно, їм будуть допомагати. Іноді вони довірятимуть свій вибір професійним редакторам, іноді будуть покладатися на колективний розум у вигляді технологій фільтрації та співробітництва, які зараз створюються [3].

В сучасному медійному світі продовжується формування моделі партиципаторної журналістики, зокрема, її бізнес-моделі. Відповідно ним газетні видавці модифікують свої онлайн-версії або ж окремі електронні видання, щоб утримати контингент своїх читачів. Криза газетної індустрії загострилася, починаючи з початку 90-х років минулого століття та продовжується й досі. Як доводять вищенаведені дослідження, навіть в старій Європі, де читання газет і журналів та звертання до традиційних медіа успадковується династійно, більшість молоді щоденні газети вже практично не читають. Почастішали сенсаційні заяви про неправдиву інформацію, що підриває довіру до друкованих медіа. Очевидно, що сучасні ЗМК можуть мати й руйнівну дію. Проте вони можуть справляти й гуманізаційний вплив на соціум та окрему особистість. ЗМК повинні, взявши на себе відповідальність, стати надійними партнерами урядовців у політичних дебатах про майбутнє світу, й таким чином встановити володарювання так званої «четвертої влади», гуманізуючої світ.

Список літератури

1. Айзенк Г.Ю. Парадоксы психологии.-М..2009. – 352 с.
2. Головаха Е.І.,Горбачик А.П. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005-2007-2009-2011. – К.: Інститут соціології НАН України, 2012. – 119 с.
3. Сусская О.А. Гуманизация и персонификация масс-медиа: Гуманизация и персонификация коммуникативного взаимодействия в медиапространстве. Монография / Сусская О.А. – Saarbrucken: LAP LAMBERT Academic Publishing, AV Akademikerverlag GmbH &Co. KG, 2013. – 110 с.
4. Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін / За ред. д. ек. н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009. – 560 с.
5. Gerbner G. Marketing Mayhen Globally // Servaes J., Lie R. (eds.) Media and Politics in Transition. Cultural Identity in the Age of Globalization. Acco Leuven / Amersfoort, 1997. – PP. 13-19.
6. McLuhan M. Understanding Media. The Extensions of Man. – Cambrige, 1995.
7. Schulz, Winfried: «Agenda-Setting» und andere Erklarungen, Zur Theorie der Medienwirkung, in: Renckstorf, Karsten / Teichert, Will (Hrsg.): Empirische Publikumsforschung, Fragen der Medienpraxis – Antworten der Medienwissenschaft, Hamburg: Hans-Bredow-Institut, 1984.

МЕДІЙНИЙ КОНСОРЦІУМ: СУПРОВІД ОСВІТНІХ РЕФОРМ

ТКАЧЕНКО Л. І.

к. пед. н., с.н.с.,

завідувач сектору науково-аналітичної обробки
і поширення інформації НАПН України

Розвиток ринкових відносин й економічне становище у країні поставили національні фахові академії перед фактом недофінансування наукової діяльності, навіть під загрозу ліквідації. Ці наукові інституції, у тому числі й НАПН України, опинилися в ситуації необхідності доводити свою необхідність для розвитку країни, соціуму, галузі тощо. Не кажучи вже про те, що здійснення реформ в освітній галузі потребує постійного наукового висвітлення сутності нововведень, коментарів, зворотнього зв'язку й постійного моніторингу впровадження інновацій, а також соціологічних досліджень їх сприйняття (несприйняття) тощо.

Відправною точкою нашої роботи став пошук можливостей для розповсюдження серед громадськості, а саме – батьківської та освітянської громадськості, знань про необхідність і особливості нинішнього етапу реформ в освітній галузі, а також психологічних і педагогічних знань про особливості розвитку дитини в різних вікових періодах (у якості методичної допомоги батькам у виконанні їхніх батьківських функцій і обов'язків).

Проблема розповсюдження наукових знань і знань про діяльність наукових установ для НАПН України, як і для інших академій, полягає у кількох площинах. Перше. Учені й науковці інститутів і центрів НАПН України за результатами наукових досліджень створюють наукові тексти (статті, тези, монографії тощо), які переважно є затребуваними серед наукової громадськості. Для невідповідної аудиторії, якими якраз і є батьки, а великою мірою й практики освітньої галузі (учителі, практичні психологи й соціальні працівники) наукова література важка для сприйняття й не носить практичного характеру, тому не є затребуваною. А саме до цієї аудиторії апелюють, і на думку цієї аудиторії спираються ті, хто вважає за можливе зменшувати об'ємні кошти на функціонування науки й завляє про її нефункціональність. Друге. Науковці переважно не пишуть популярних статей. Їхні функції, окреслені тематичним планом роботи, не містять такого пункту як популяризація власних досліджень і не оцінюються за цим параметром. Третє. У фінансуванні досліджень Академії не передбачаються кошти на популяризацію наукового доробку.

Наприкінці 2014 р. почався пошук форм, змісту й методів роботи, який би допоміг у розв'язанні зазначених проблем. На початку 2015 р. у Президії НАПН України був створений сектор науково-аналітичної обробки і поширення інформації, перед яким постали відповідні завдання. Сектор науково-аналітичної обробки і поширення інформації НАПН України має за мету: найширше **розповсюдження інформації про діяльність** НАПН України та її наукових підрозділів. **Завдання:** науково-аналітична та науково-інформаційна діяльність із **задоволення запитів усіх категорій замовників** науково-видавничої сфери, електронних видань та Інтернет-порталів (чи сайтів) та сфери журналістики.

Серед напрямів, за якими вівся пошук, було відшукання форми, яка задовольняла б і виробника наукових знань і широкого їх споживача. На наш погляд, це могла б бути співпраця, між Академією та періодичними виданнями (газетами, журналами для цільової аудиторії), що задовольняла б обидві сторони. Було розіслано

листи за підписом президента НАПН України з метою пошуку зацікавлених видань. Адресовано листи до центральних газет – «Голос України», «Урядовий кур'єр», всеукраїнських видань «День», «Дзеркало тижня», цільових видань – «Світогляд» (науково-популярний журнал НАН України), «Справи сімейні» (всеукраїнська щомісячна газета), «Женский журнал» (щомісячний журнал для жінок) тощо. Пошуки дали наступний результат: на популяризацію наукових досліджень погодилися журнал «Світогляд» і газета «Справи сімейні».

На наш погляд, форма такої співпраці характеризується як консорціум.

Що таке консорціум? **Консорціуми** — *тимчасові статутні об'єднання* промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети (спільне розміщення позики або здійснення єдиного промислового проекту). У середині консорціуму ролі розподіляються так, щоб *кожен учасник працював у тій сфері діяльності, де він досяг найвищого технічного рівня* при найменших витратах виробництва.

Консорціум в Україні має свої особливості в силу ступеню економічного розвитку країни. **Консорціум в Україні** – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (*реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів* тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Правильність наших пошуків підтвердив наступний випадок. У науковому видноколі України вже працював Дослідно-освітній консорціум із вивчення Голодомору (HREC)

Дослідно-освітній консорціум із вивчення Голодомору (англ. Holodomor Research and Education Consortium (HREC)) — організація при Канадському інституті українських студій Альбертського університету, що має на меті *дослідження, вивчення, опублікування та поширення* правдивої інформації про Голодомор в Україні 1932-33 рр., з тим щоб українська трагедія була ширше визнана в канадському суспільстві та була представлена у шкільних програмах з історії і геноциду.

Початок роботи консорціуму – січень 2013 р. Капітал – дар на суму 1 062 тис. CAD від Фонду імені родини Темертей з Торонто. Директор -- Голова комітету Конгресу українців Канади **Валентина Курилів**. Сайт HREC: <http://holodomor.ca/education/>

Керівництво та учасники HREC:

Франк Сисин – директор Центру ім. Яцика,

Володимир Кравченко – директор Канадського інституту українських студій,

Зенон Козут – директор Програми дослідження Східної України ім. Ковальських,

Дейвід Марплз – директор Програми вивчення сучасної України,

Маруся Петришин – директор МЦУМ.

Дорадчий комітет (фахова оцінка діяльності консорціуму) :

Пол Магочі (Торонтський університет),

Олександр Мотиль (Ратгерський університет),

Норман Наймарк (Стенфордський університет),

Сергій Плохій (Гарвардський університет).

Консультант і координатор роботи українських науковців і дослідників – *Людмила Гриневич* (Інститут історії України, Київ).

Діяльність HREC:

Весною 2013 р. видано посібник з питань Голодомору в Україні для вчителів канадських шкіл. Його матеріали буде розроблено англійською, українською та французькою згідно з віковими особливостями учнів і предмету шкільної програми.

10-12 травня 2013 р. в Торонто організовано Освітню конференцію для педагогів. 27-28 листопада 2013 р. у Торонто проводилася наукова конференція з нагоди 80-річчя великої трагедії українського народу.

На наш погляд діяльність консорціуму HREC можна оцінити як успішну, оскільки вона мала своїм наслідком не лише науковий доробок, а й широкий суспільний резонанс. Цьому підтвердження – рядки із заяви Прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо в День пам'яті Голодомору, 28 листопада 2015 р.:

«Одна з найтемніших глав в історії людства, голодомор, відбулася понад вісімдесят років тому у 1932 і 1933 роках. Голодомор був системним і жахливим геноцидом мільйонів українців з боку тоталітарного радянського режиму. Дітей, жінок та чоловіків, померлих від голоду, було страчено не більше, ніж за намагання говорити своєю мовою, зберігати свою культуру, свою землю, і жити в світі». І далі: «Нині ми разом з українцями засуджуємо історичні звірства, скоєні проти них, а також підтримуємо їх право на самовизначення, свободу і демократію. З цією метою уряд Канади рішуче виступає проти військової агресії, що триває з боку Росії в Україні. Ми вважаємо, що, поряд з міжнародним співтовариством, Канада може відігравати важливу роль в розв'язанні цього конфлікту до кінця. Як країна, ми, як і раніше прихильні наданню допомоги відновленню демократичних інститутів, економіки та безпеки, що допоможуть Україні процвітати знов». (<http://pm.gc.ca/eng/news/2015/11/28/statement-prime-minister-canada-holodomor-memorial-day-0#sthash.HdszJ89Q.dpuf>).

Наш Проект «**Популяризація наукового доробку НАПН України**», що здійснюється другий рік поспіль, має форму консорціуму й по суті є таким за виключенням юридичного оформлення – спільного статуту.

Спільна мета – надання науково-педагогічних знань громадянам, розширення і збільшення читацької аудиторії

Об'єднаний ресурс – друковане періодичне видання (з одного боку) + науковий потенціал у галузі педагогіки і психології та редакційно-видавничий потенціал (з іншого боку)

Розподіл функцій: видання часопису «Світогляд» і газети «Справи сімейні» (з боку видавців) – написання і редакційно-видавнича підготовка статей (з боку НАПН України)

Таким чином, Проект «Популяризація наукового доробку НАПН України» здійснюється за допомогою медійного консорціуму, до якого входять Науково-популярний журнал НАН України «Світогляд» (головн. ред. академік НАН України **Ярослав Яцків**), Всеукраїнське видання «Справи сімейні» (головн. ред. член НСЖ України **Андрій Лесів**) і НАПН України (завідувач сектору науково-аналітичної обробки і поширення інформації Президії НАПН України **Лідія Ткаченко**). До функцій представника НАПН України відноситься: визначення тематики публікацій, пошук авторів, доведення статей до відповідного рівня (видавничого портфелю) та підтримання стосунків із редакціями видань.

Таким чином з початку 2015 року в журналі «Світогляд» і виданні «Справи сімейні» вийшло близько 70 науково-популярних статей. Авторами стали учені й науковці Інституту психології ім. Г.С. Костюка, Інституту соціальної та політичної психології, Інституту обдарованої дитини, Інституту проблем виховання, НМЦ практичної психології і соціальної роботи, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих. Тематика публікацій орієнтована на інформування про сучасні напрацювання Академії, що слугують розвитку українського суспільства й держави Україна, а також на розповсюдження знань про актуальні проблеми розвитку особистості, пов'язані із реформою загальноосвітньої школи, вищої школи, дошкільної освіти тощо.

Узагальнюючи, потрібно зауважити, що безумовно необхідно шукати можливостей соціальної підтримки освітніх реформ, віднайдення форм співпраці, що базуються на взаємній заінтересованості, що зрештою, втілюючись у життя, слугують розвитку паростків громадянського суспільства.

ФОРМУВАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

ІВАНЧЕНКО С. М.

к. психол. н., с.н.с.,

старший науковий співробітник

лабораторії соціально-психологічних технологій,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

У 2016 р. розпочався всеукраїнський експеримент, який проводить лабораторія соціально-психологічних технологій Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Метою експерименту є формування позитивного ставлення педагогічних працівників, учнівської молоді, батьків та широкої громадськості до переходу загальноосвітніх навчальних закладів на 12-річний термін навчання, профілізацію старшої школи, розширення практики громадсько-державного управління освітою.

За програмою експерименту у школах будуть проведені заходи, які допоможуть вивчити думку педагогів, учнів та батьківського загалу щодо освітніх нововведень; покращити діалог між учасниками навчально-виховного процесу; сформувані готовність педагогів до впровадження освітніх інновацій та до конструктивної взаємодії, а також у вирішенні широкого кола питань, які виникають у сучасній школі стосовно змін, що відбуваються у навчальному закладі в період реформ. Учасниками експерименту стали загальноосвітні школи, інститути післядипломної освіти та ВНЗ дев'яти областей України.

Лабораторією соціально-психологічних технологій створено алгоритми консолідації та збагачення громадської думки, які базуються на методах досягнення консенсусу, динамічних соціальних мережах, комунікативних техніках продуктивного вирішення суперечок. (Збагачена громадська думка – сукупність думок, оцінок, вироблених шляхом спеціально організованих обговорень, результатом яких стає зростання поінформованості респондентів. Консолідована громадська думка – угоджена позиція громадськості, коли існує консенсус щодо того чи іншого питання).

Інтегрована система технологій формування позитивного образу освітніх та суспільних інновацій має наступні складові: інформаційні (медійні) технології, за допомогою яких формуються первинні уявлення про інновації та реформи; мережеві технології, завдяки яким вибудовується мережа соціальних взаємозв'язків та стосунків, що регулюють циркулювання інформації в соціальних мережах; акціональні технології, що базуються на принципах соціальної взаємодії; технології рефлексивного управління, що стимулюють і підтримують суб'єктність носіїв громадської думки.

Даний експеримент дозволить перевірити теоретичні положення про можливість формування громадської думки шляхом знаходження консенсусу та шляхом збагачення громадської думки. На відміну від стандартних технологій опитування громадської думки (які лише фіксують наявні думки), розроблена технологія дозволяє формувати громадську думку шляхом її збагачення, консолідації, просування передових ідей в маси, створення соціальних мереж. Також вона дозволяє підвищити рівень обізнаності громадян щодо освітніх реформ; сформувати проактивну позицію щодо впроваджуваних реформ; покращити діалог між учасниками навчально-виховного процесу (педагогами, учнями, батьками) щодо проблем школи у контексті освітніх нововведень; сформувати готовність до впровадження освітніх інновацій.

РЕСУРСНА СКЛАДОВА ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ

ХОРИНА О. І.

**молодший науковий співробітник
лабораторії соціально-психологічних технологій,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України**

Структура виступу:

1. Визначення основних понять:
 - соціально-психологічний супровід
 - рефлексивні основи технологій супроводу освітніх інновацій
 - ресурсна складова.
2. Аналіз потреб, інтересів, образу результату учасників експерименту
3. Статистика з приводу оцінок освітніх реформ і тенденція до зниження особистої залученості громадян до проблем ЗОШ.
4. Зміст позитивних і негативних уявлень освітян стосовно 12 річного терміну навчання в школі (перелік суджень).

Соціально-психологічний супровід освітніх реформ визначено як:

- механізм “тонкого” налаштування здійснюваних перетворень, який враховує соціально-психологічні особливості людей, організацій залучених у процес взаємодії; за формою – це **комплексна діяльність широкого кола фахівців, спрямована на спрощення та прискорення бажаних змін**; технологія, що охоплює низку видів та етапів діяльності.

- визначений рівень супроводу – **рівень колективів конкретних організацій, а також окремих осіб (дітей, батьків, учителів, викладачів, керівників навчально-виховних закладів)** [1].

Рефлексивне управління– це:

суб'єкт-суб'єктний процес, який враховує всі життєві процеси кожного суб'єкта взаємодії/співробітництва. «Відповідно, щоб управляти таким “суб'єктом”, потрібні технології, які враховували б особливості світосприймання, здатність вибудовувати свої теорії і способи діяльності. Саме такою технологією є рефлексивне управління»[2].

Рефлексія:

➤ (від пізньолат. reflexio – звернення назад, відображення) – це форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення власних дій і їхніх законів; діяльність самопізнання.

➤ **Ретроспективна**, спрямована на усвідомлення минулих подій з метою виокремлення ресурсних і ризикових складових задля запобігання повторення й підвищення ефективності роботи.

➤ **Прогностична рефлексія** спрямована на моделювання бажаного результату взаємодії, пошуку інноваційних й ефективних рішень, досконалих способів досягнення результатів, домовленостей стосовно процесу роботи тощо.

➤ **Рефлексія** – здатність людини/колективного суб'єкту усвідомлювати себе в моменті, коли потрібно мислити, відчувати і діяти, а не в наслідках. В ситуації невизначеності рефлексія допомагає знайти підґрунтя у власній особистості, колективі, актуалізувати спроможність пошуку ефективних рішень, забезпечити себе потрібними ресурсами і силами для реалізації знайдених стратегій.

Рефлексивні основи соціально-психологічного супроводу освітніх реформ:

➤ **Визначення всіх сторін суб'єктами процесу взаємодії, що означає:** включення інших людей й організацій в поле мислення, комунікації й дій в експерименті. Визначення потреб і зацікавлень, ресурсів і ризиків учасників для подальшої діяльності.

➤ **Ресурсні складові:** взаємодія, взаєморозуміння, взаємне узгодження інтересів на кожному кроці спільної діяльності.

➤ **Ресурси взаємодії:** обмірковані, обговорені й погоджені дії наближають всіх учасників експерименту до бажаного результату, створюють додаткові ресурси і можливості,

➤ **Ризики взаємодії:** не обмірковані, не обговорені і не погоджені дії навпаки - поглинають ресурс часу всіх сторін взаємодії та створюють ризики в отриманні якісного і своєчасного результату.

Аналіз інтересів, потреб, образу результату учасників експерименту: важливі запитання:

✓ Яким Ви уявляєте експеримент із соціально-психологічного супроводу освітніх реформ?

✓ Які потреби установи, колективу, педагогів, учнів, їхніх батьків і особисто Ваші можуть бути задоволені в процесі і результаті експерименту?

✓ Яким Ви уявляєте позитивний результат експерименту?

✓ Яким буде зміст нашої взаємодії, навколо яких тем і потреб він буде організований?

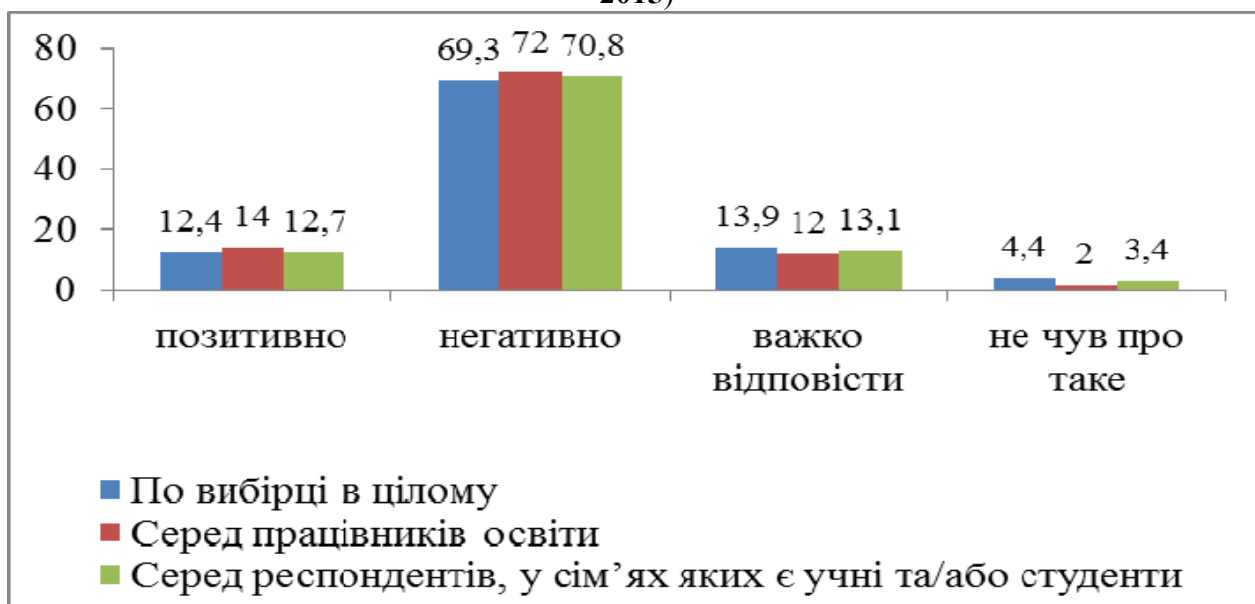
✓ Які шляхи досягнення бажаного результату є для Вас прийнятними?

✓ Який характер ділових стосунків в процесі взаємодії є бажаним?

Нижче наведені дані всеукраїнських репрезентативних опитувань Інституту соціальної та політичної психології НАПН України стосовно ставлення громадян до перебігу реформ галузі.

“Як Ви ставитеся до перспективи запровадження в загальноосвітніх школах 12-річного терміну навчання?”

(у %, Інформ. бюлетень ІСПП НАПН України, 2015)

«Які проблеми середньої школи турбують Вас особисто?» (необмежений вибір з 24 тверджень, 2014р. Інф. Бюлетень ІСПП НАПН України)

➤ Першою значущою проблемою за частотою її вибору була і залишається проблема «поширення негативних явищ серед школярів, зокрема вживання алкоголю, наркотиків, ранні сексуальні стосунки тощо»: **2006р. – 59,7%, 2014р. – 37,4%, (частота вибору респондентами) - інтенсивність зменшилася в 1,6 раз.**

➤ Тенденція до зниження особистої залученості респондентів до проблем загальноосвітньої школи простежується по 20 варіантах відповідей.

«Які проблеми середньої школи турбують Вас особисто?» (необмежений вибір з 24 тверджень, 2014р.)

Є проблеми освіти, які обрані опитаними частіше, тобто їхня актуальність зросла:

- якість освіти: **30,6%** (2006) до **32,2%** (2014)
- ускладненість навчальних програм з **20,2%** до **26,3%** (2006 та 2014 рр., відповідно)
- перехід на 12 річний термін навчання з **27,3%** в (2005 р.) - **38%** (2009 р.) (далі не досліджувалося це запитання)

Значна кількість освітян серед негативно оцінюючих реформи громадян вказує на те, що існують:

- ✓ **важливі потреби та вагомі резони, які лишилися поза межами рефлексії освітян, керівників освітньою галуззю;**
- ✓ **резони, почуття й міркування, які заслуговують на детальне прояснення і опрацювання, конструктивне обговорення з освітянами, батьками, учнями середніх шкіл, зацікавленими особами;**

Зміст негативних оцінок освітніх реформ ймовірно містить: різні аспекти, смисли, погляди, позиції й ставлення людей, не співвіднесені з актуальною ситуацією, діяльністю, можливостями й обмеженнями освітньої системи.

Цей зміст може свідчити про важливі потреби, і дефіцит з приводу бачення прийнятних, комфортних шляхів їх задоволення. **Аналіз змісту супротиву має сенс робити задля прискорення і полегшення бажаних змін.**

Наявні ресурси для роботи з опрацювання змісту позитивного, негативного й амбівалентного ставлення освітян до реформ й інновацій:

Ставлення до суджень з приводу 12 річного терміну навчання в середній школі (N = 336 осіб, зокрема: 25 директорів і 311 педагогів, березень-квітень 2016р.).

Чи згодні Ви з наступними судженнями?	Так	Ні	Важко відпов.
Істотне збільшення обсягу знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного включення у життя суспільства, потребує й більшого часу на їх засвоєння.	✓		
Подовження терміну шкільного навчання до 12 років послабить зацікавленість дітей у навчанні, а школа перетвориться на «клуб знайомств».	✓		
Перехід до 12-річного терміну навчання надасть доступ до якісної освіти більшій кількості дітей.	✓		
Подовження терміну навчання в загальноосвітній школі позитивно вплине на якість отриманих знань.		✓	
У результаті запровадження 12-річного терміну навчання ми матимемо погано освічених дорослих людей, які поповнять армію безробітних або дешевої робочої сили.		✓	
Запровадження 12-річки сприятиме інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору.		✓	
Збільшення терміну шкільного навчання за європейським зразком до 12 років не виправдовує себе в українських реаліях, є недоречним та фінансово невігідним.	✓		✓
Додатковий 12-й рік навчання дозволить збалансувати програми і розвантажити учнів, позбавивши їх громіздких домашніх завдань та великої кількості уроків.		✓	
Спершу необхідно змінити систему підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, систему оплати їх праці, а вже після того реформувати шкільне навчання.	✓		
Із запровадженням 12-річного навчання багато корупційних складових (вступні внески, конкурсний відбір, підготовчі курси) залишаться в минулому.	✓		
Реформування освіти в Україні є малокерованим, непідготовленим процесом, який є скоріше імітацією, а не справжнім реформуванням.		✓	✓
При ухваленні змін у сфері шкільної освіти держава керується своїми інтересами і не завжди враховує інтереси освітян, учнів та батьків.	✓		
В процесі реформування освіти враховується громадська думка, зокрема, й думка освітян та батьків.	✓		
Профільне навчання у старшій школі вирішить проблему професійної підготовки значної кількості випускників до початку трудової діяльності.		✓	✓
Профілізація старшої школи не забезпечена належною матеріально-технічною базою, а тому буде формальною.	✓		
Не потрібно тримати дитину у старшій школі три роки, якщо можна здобувати і середню, і професійну освіту у професійних навчальних закладах 1-2 ступеня.	✓		

Список літератури

1. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу : [монографія] / за ред. П. Д. Фролова ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с., стр.156, 158.

2. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу : [монографія] / за ред. П. Д. Фролова ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с., стр. 287.

СИТУАЦІЙНИЙ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

НИКОНЕНКО Л. В.

молодший науковий співробітник

лабораторії психології політико-правових відносин,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Становлення політико-правової свідомості особистості (далі - ППС), як сукупності знань, уявлень про політику і право, оцінки та почуття, а також наявності уявлень про сценарії поведінки в політико-правовій сфері, на думку більшості науковців зумовлена впливом наступних факторів:

- *міжособові комунікації*, які розширюють індивідуальний досвід до сумісного досвіду груп або спільнот, в які входить особистість (В.О. Васютинський, О.Б. Кафарська та ін.);

- *суспільні інститути (церква, навчальні заклади, партії, громадські об'єднання тощо)*, які цілеспрямовано тиражують досвід різних соціальних груп (у тому числі і у вигляді пропаганди або ідеологій) (Ю. Калиновський, Д.О. Кобрисенко, Г.О. Мозолева, Л.О. Кияшко, Т.М. Федоренко та ін.);

- *медіа, які надають можливість узнати про досвід інших соціальних груп, спільнот та прошарків, з якими відсутні контакти у житті особистості* (І.М. Білоус, О.Д. Бойко, А.Н. Мартиненко, Г.В. Мироненко, І.Н. Панарін, І.Г. Шестакова, А.М. Хасанов та ін.).

- *життєвий досвід особистості* (у тому числі і соціально-економічні умови життєдіяльності) (Н.Д. Володарська, І.М. Гусєв, М.А. Дроздова, О.І. Пенькова, Т.М. Яблонська та ін.).

З метою з'ясування частоти використання цих джерел для отримання інформації політико-правового змісту впродовж вересня 2015 р. було опитано 428 студентів з 10 вищих навчальних закладів м. Києва (3, 4, 5 курси). Дослідження було побудоване за принципом експертного опитування, що дає нам підстави розглядати отримані результати як репрезентативні.

Мікросередовище особистості представлено опціями: 1) друзі та знайомі; 2) члени родини; 3) студенти з навчальної групи. Роль освітнього середовища ми визначили завдяки опціям 4) викладачі ВНЗ; 5) студенти інших груп, факультетів, ВНЗ; 6) лідери студентського самоврядування; 7) керівництво ВНЗ; 8) методисти по виховній роботі. Значимість суспільних інститутів розглядали завдяки використанню опцій: 9) представники громадянських рухів, волонтери; 10) політики, активісти політичних партій; 11) представники органів влади; 12) служителі церкви, активісти

релігійних громад. Частоту та значимість медіа досліджували завдяки опціям: 13) соціальні мережі; 14) тематичні інтернет-сайти; 15) радіо; 16) газети; 17) телебачення; 18) офіційні інтернет-ресурси органів влади.

З'ясовано, що найбільш поширеним джерелом отримання інформації політико-правового змісту для студентів виступають різнотипові медіа (в першу чергу соціальні мережі, тематичні інтернет-сайти, телебачення). Щодо ролі соціальних інститутів, то лідерами волонтери і представники громадянських рухів. Мікросередовищне оточення (родина та друзі) також є важливим з точки зору отримання інформації про політико-правові процеси та події в державі.

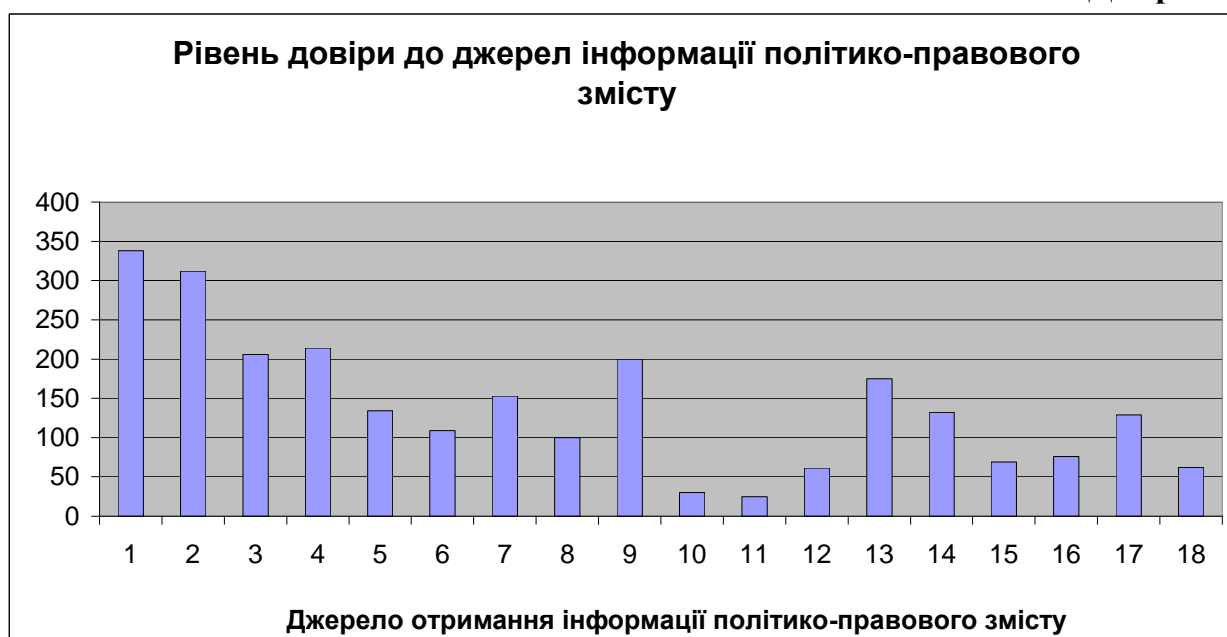
Діаграма 1.

Частота отримання інформації політико-правового змісту з різноманітних джерел

Примітка. По горизонтальній осі цифрами позначені різнотипові джерела отримання інформації політико-правового змісту (номери деталізовано в тексті). По вертикальній осі відображено частоту відповідей „постійне та регулярне використання джерела інформації”.

Діаграма 2.

Примітка. По горизонтальній осі цифрами позначені різнотипові джерела отримання інформації політико-правового змісту (деталізовано в тексті). По вертикальній осі відображено частоту відповідей „повністю або частково довіряю джерелу отримання інформації політико-правового змісту”.

Співставлення даних Діаграми 1 і Діаграми 2 дозволяє ідентифікувати невідповідність частоти звернення до джерел інформації та рівня довіри до них. Найбільшою довірою щодо трактування та тлумачення інформації політико-правового змісту у студентів заслуговують саме члени родини, знайомі та друзі. Значимою та такою, що викликає високий рівень довіри є і інформація, отримана в освітньому середовищі навчальних закладів. Щодо соціальних інститутів, то за цією опцією волонтери та представники громадянських рухів є найбільш прийнятними для студентів.

Натомість медіа-джерела, хоча і є найбільш часто вживаними, значно поступаються за параметром «довіра». Найнижчий рівень довіри студенти проявляють до інформації, що надходить від політиків, представників політичних партій і органів влади. Девальвація довіри студентства до владних інститутів в подальшому можуть впливати на політичну поведінку та сценарії політико-правової участі.

Висновок. Причина невідповідності частоти користування різноманітними джерелами отримання інформації політико-правового змісту та рівнем довіри до них потребує подальшого теоретичного та емпіричного з'ясування. Розуміння процесу обробки, сортування інформації політико-правового змісту за опцією „довіра” в подальшому дозволить виокремити процесуальні та змістовні особливості становлення ППС студентів.

ОБІЗНАНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ПРО БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС: РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

ТКАЧЕНКО М. В.
студентка 21 СЦ,
факультет соціально-психологічних наук та управління,
НПУ ім. М.П. Драгоманова

Надзвичайно важливим соціальним інститутом, що об'єднує всі країни ЄС є інститут освіти, який поступово утворює єдиний освітній простір завдяки Болонському процесу. За змістом Болонський процес, як зазначає В.І. Луговий, «це утворення єдиного узгодженого європейського простору вищої освіти для забезпечення світової конкурентоспроможності фахівців євро регіону. У цьому процесі беруть участь 46 країн, його підтримано Європейською Комісією і Радою Європи» [4, с. 64]. Інші дослідники визначають Болонський процес як «інтеграційний процес, що сформувався під егідою Болонської декларації, спрямований на впровадження загальноєвропейських норм в освіті і науці та поширення національних культурних і науково-технічних надбань серед європейських країн». [2, с. 7]

Дослідження історії утворення перших університетів, зокрема Болонського університету, а також засад їх створення [6] довели, що традиції демократичних засад цього університету збереглися протягом сторіч і саме традиція демократичності і якості освіти, що її надає Болонський університет, виокремила його з-поміж інших університетів Європи. Саме Болонський університет став ініціатором міжурядової міжнародної реформи освіти, яка потім перетворилася у відомий Болонський процес.

Зближення освітніх систем у рамках Болонського процесу передбачає уніфікацію за шістьма пунктами:

1. Уведення двох циклів навчання у вищій школі. Перший цикл (3–4 роки) дає можливість отримати перший академічний ступінь. Другий – до отримання ступеня магістра або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання на першому і другому ступенях не менше 7–8 років).

2. Запровадження кредитної системи, яка працює на основі ECTS (Європейська система перезарахування кредитів), що передбачає оцінку навчальної роботи в кредитах.

3. Контроль якості освіти. Встановлення транснаціональних показників якості освіти і організація інституцій, що здійснюють контроль за якістю.

4. Розширення мобільності студентів та викладачів з метою взаємного збагачення європейським досвідом.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. По суті це визначає взаємне визнання кваліфікацій та академічних ступенів.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти, яка полягає в залученні студентів з різних регіонів світу до навчання в Європейських університетах.

Важливим кроком на шляху України до євроінтеграції було приєднання України до країн-учасниць Болонського процесу, що відбулося 19 травня 2005 року у норвезькому місті Бергені на Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти.

У дослідженнях з різних галузей гуманітарної науки – філософії, філософії освіти, соціальної психології, педагогіці, з'явилася велика кількість публікацій, монографій і дисертацій, у яких аналізуються проблеми прозорості та порівнянності ступенів, двоциклічності вищої освіти, запровадження системи кредитів на зразок ECTS, мобільності студентів та викладачів, забезпечення якості вищої освіти, підвищення привабливості здобуття вищої освіти у європейських закладах та з інших проблем Болонського процесу. Проте, не дивлячись на багаторічну роз'яснювальну роботу, читання відповідних навчальних курсів для студентів тощо, поза увагою навіть фахівців залишаються головні ідеї процесу узгодження освітніх систем країн Європи. Про це відзначає О.О. Беляков: «Багато хто у ВНЗ більш стурбовані модульно-рейтинговою системою оцінювання, аніж тим, заради чого вона запроваджена» [1, с. 51]. Соціологічні дослідження доводять, про це свідчить С.І. Іванченко, що «результати опитувань серед населення, зокрема серед фахівців і студентів, демонструють неоднозначне ставлення до Болонського процесу, нерозуміння глобальних цілей, задля яких проводяться ці перетворення» [5, с. 205].

В данні статті ми маємо за мету проаналізувати розуміння сутності Болонського процесу студентами. Оскільки від свідомого розуміння сутності й мети Болонського процесу є важливим показником соціальної зрілості студентства, особливо після тієї його частини, що в майбутньому працюватиме в сфері вищої освіти.

Дослідження було здійснено за допомогою роздавального анкетування. Анкета складалась з демографічної частини (інформація щодо соціально-демографічного статусу респондента) та основної частини (відкриті та закриті запитання). Демографічна частина включала запитання про вік, курс, освітній напрям та стать. Основна частина містила такі запитання: «Чи знаєте Ви, що таке Болонський процес?» (з варіантами відповіді «так» і «ні»), «Сформулюйте будь-ласка мету Болонського процесу», «Сформулюйте будь-ласка сутність Болонського процесу», «Чому Болонський процес має таку назву».

Усього було опитано 60 респондентів. Анкетування було проведено серед студентів Національного педагогічного університету імені Михайла Петровича Драгоманова та Київського університету імені Бориса Грінченка.

За результатами анкетування студентів розподілили на групи залежно від їхнього курсу навчання: I-II курс та III – IV курс, які відповідно складають 61,79% і 38,41%.

Проаналізувавши відповіді, ми розподілили респондентів на 5 груп за градацією повноти знань про Болонський процес:

- правильно формулює
- розуміє окремі положення
- має уявлення
- не знає
- не має відповіді

Ступінь уявлення про мету Болонського процесу серед студентів I-II курсів: правильно формулюють - 1,67%, розуміють окремі положення – 10,02%, мають уявлення – 13,36%, не знають – 13,36% і не відповіли – 23,38% (див. табл.1).

Таблиця 1.

Курс	Ступінь уявлення про мету Болонського процесу											
	Правильно формулює		Розуміє окремі положення		Має уявлення		Не знає		Немає відповіді		Разом	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
I – II курс	1	1,67	6	10,02	8	13,36	8	13,36	14	23,38	37	61,79
III – IV курс	2	3,34	2	3,34	3	5,01	7	11,69	9	15,03	23	38,41
Усього	3	5,01	8	13,36	11	18,37	15	25,05	23	38,41	60	100

Прикладом правильного формулювання відповіді є ми вважали «консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти».

У градації розуміє окремі положення прийнятними були відповіді: «покращити рівень освіти у європейських країнах», «консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості країн Європи для підвищення системи науки та освіти».

До графі має уявлення віднесено відповіді: «полегшення працевлаштування в інших країнах за рахунок злиття освітніх систем», «полегшення працевлаштування в інших країнах за рахунок злиття освітніх систем» тощо.

Правильно формулюють сутність Болонського процесу лише 5,01% студентів I-II курсів, розуміють окремі положення – 5,01%, мають уявлення – 8,35%, не знають – 5,01% і не відповіли – 38,41% (див. табл.2).

Таблиця 2.

Курс	Ступінь уявлення про сутність Болонського процесу											
	Правильно формулює		Розуміє окремі положення		Має уявлення		Не знає		Немає відповіді		Разом	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
I – II курс	3	5,01	3	5,01	5	8,35	3	5,01	23	38,41	37	61,79
III – IV курс	2	3,34	2	3,34	0	0	9	15,03	10	16,7	23	38,41
Усього	5	8,35	5	8,35	5	8,35	12	20,04	33	55,11	60	100

Відповіді, що мали формулювання «наближення систем вищої освіти різних країн за певними параметрами» вважалися правильними.

До відповідей, які позначено як розуміє окремі положення віднесено «ряд реформ проведених і запроваджених у ВНЗ Європи, що спрямовані на можливість випускників вільно працювати в будь-якій країні».

Відповіді, що свідчать про те що респондент має уяву про сутність Болонського процесу є: «структурна реформа вищої освіти», «впровадити єдину систему оцінювання».

Чому Болонський процес отримав таку назву близько половини (21,71%) студентів I-II курсів не знають, ще 26,72% не відповіли на це запитання, 10,2% - мають уяву, 1,67% - розуміють, і лише 1,67% можуть правильно сформулювати (див. табл.3).

Таблиця 3.

Курс	Чому Болонський процес має таку назву?											
	Правильно формулює		Розуміє окремі положення		Має уявлення		Не знає		Немає відповіді		Разом	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
I – II курс	1	1,67	1	1,67	6	10,2	14	21,71	16	26,72	37	61,79
III – IV курс	0	0	1	1,67	6	10,2	6	10,2	10	16,7	23	38,41
Усього	1	1,67	2	3,34	12	20,4	20	31,91	26	33,42	60	100

Найрозповсюдженішими відповідями на це запитання були: «назва університету у м. Болонья», «через назву університету в м. Болонії де вперше було запроваджено цю систему», «тому що він виник у м. Болонь».

На III-IV курсах ступінь уявлення про мету Болонського процесу розподіляється наступним чином: правильно формулюють – 3,34%, розуміють окремі положення – 3,34%, мають уявлення – 5,01%, не знають – 11,69% і не відповіли – 15,03% (див. табл.1).

Типові відповіді, які свідчать, що студенти мають уяву про Болонський процес: «створення одного навчального простору», «підвищення конкурентоспроможності європейським системам науки і виникнення освіти в світовому вимірі».

На питання про сутність Болонського процесу студенти III-IV курсів відповіли наступним чином: 3,34% - правильно формулюють, 3,34% - розуміють окремі положення, 15,03% - не знають і 16,7% - не відповіли (див. табл.2).

Правильною вважаємо відповідь: «формування співдружності європейських університетів та об'єднання національної системи освіти і науки в європейський простір».

Поширені відповіді у градації має уяву були: «встановлення єдиних стандартів, методів та форм навчання в навчальному процесі та сфері освіти загалом».

На питання «Чому Болонський процес має таку назву?» студенти відповіли наступним чином: 1,67% - розуміють окремі положення, 10,2% - мають уяву, 10,2% - не знають і 16,7% - не відповіли (див. табл.3).

Нажаль, студенти як молодших курсів, так і старших курсів навчання у більшості своїй не розуміють ані мети, ані сутності Болонського процесу. Це може свідчити як про те, що предмет «Болонський процес» викладається суто формально, так і про те, що студенти є соціально незрілими. Проте, цікавість до освітніх реформ

збільшується на старших курсах. Примітним на наш погляд є нерозуміння того, чому процес називається Болонським. Студенти пов'язують його тільки з назвою міста – Болонья або з назвою університету, де було підписано угоду. Але ніяк не пов'язують з історією заснування університету, де студентське самоврядування і демократичні засади організації навчального процесу відігравали вирішальну роль.

Рекомендації, які можна дати за результатами анкетування, це перегляд змісту програм курсу «Болонський процес», застосування інтерактивних методик навчання, з метою активізації пізнавальних процесів студентів, а також вивчення зазначеного курсу з початком здобування вищої освіти.

Список літератури

1. Беляков О. О. Впровадження ідей Болонського процесу: чого бракує Україні? / О.О. Беляков // Вчені записки університету «КРОК». – 2008. – Вип. 18. – Том 1. – С. 50–58.
2. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації європейської вищої школи: Тематична збірка для професорсько-викладацького складу. – К.: КНЕУ, 2005.– 234 с.
3. Луговий В. І. Болонський процес // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головн. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 64–65.
4. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу: [монографія] / за ред. П.Д. Фролова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с.
5. Ткаченко М. В. Болонський університет: історії, традиції, сьогодення // Освітологія. – 2015. – Вип. IV. – С. 104-109.

ЗМІСТ

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ В УМОВАХ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ КРАЇНИ

Афонін Е. А. Суспільно-інтеграційні процеси та їх особливості у новітніх українських реаліях	2
Кочубейник О. М. Поляризоване суспільство: емоційне навантаження полюсів	5
Римаренко С. Ю. Загальнонаціональне порозуміння чи «пакт еліт»?	8
Валевський О. Л. Концептуальні засади культурної політики консолідації	10
Татенко В. О. О политике и морали с позиций политической психологи	11
Гранчак Т. Ю. Бібліотечно-інформаційна діяльність як інструмент формування національної пам'яті	13
Горностай П. П. Групова взаємодія в контексті колективних травм	15
Половинчак Ю. М. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтернет-просторі	16
Кисельов С. О. Проблема стабілізації розвитку України: зовнішні та внутрішні виклики	18
Рафальський І. О. Українське націєтворення	20
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНІХ ТА СУСПІЛЬНИХ РЕФОРМ	
Суська О. А. Причини відсутності реальних реформ в Україні у дзеркалі соціології та політичної психології	21
Ткаченко Л. І. Медійний консорціум: супровід освітніх реформ	26
Іванченко С.М. Формування консолідованої громадської думки щодо освітніх інновацій: експериментальне дослідження	29
Хоріна О. І. Ресурсна складова технологій соціально-психологічного супроводу модернізаційних процесів в освіті	30
Никоненко Л. В. Ситуаційні чинники становлення політико-правової свідомості студентів	34
Ткаченко М. В. Уявлення українських студентів про Болонський процес: результати анкетування	36